

Палата Голубачког града

ГОРДАНА СИМИЋ

Голубачки град спада у оне споменике војне архитектуре који су вековима привлачили пажњу путописаца и истраживача због изузетне очуваности и живописности. Историјски значај Голупца и неуобичајено висок степен сачуваности архитектуре заокупљали су и савремене истраживаче, па су прва прелиминарна истраживања овог утврђења започета пре четири деценије.¹

Од 1969. године у Голубачком граду се врше систематска археолошка и архитектонска истраживања, а изведени су и обимни конзерваторскорестаураторски радови.² Прва археолошка ископавања започета су у приобалним деловима града, који су били под великим наслагама грађевинског шута и речног наноса, па су се ту, разумљиво, очекивали и најзначајнији резултати. Осим тога, у овом сектору су се налазили и остаци масивног зида с очуваном нишом са прозором, веома сличном оној у смедеревском граду, што је наводило истраживаче на помисао да је на овом месту могла бити нека већа стамбена грађевина, највероватније палата.³ Ова претпоставка је и потврђена потоњих година током ископавања која су вршена на овом простору (сл. 1). Али сва настојања да се утврде изглед и величина ове грађевине и време њеног настанка нису се, на жалост, остварила у потпуности.

Изградња хидроелектране Ђердап и подизање нивоа Дунава, у великој су мери отежали услове даљих ископавања палате, те она до данас није у целини истражена. Резултати укупно обављених археолошких истраживања нису пружили могућност тачног датовања изградње палате, али су ипак одредили њен основни хронолошки оквир. Бројни налази керамике (зделе, лонци, чаше, пећњаци) унутар грађевине сведоче о непрекидном животу све до XVIII века.⁴

Захваљујући повремено изузетно ниском водостају Дунава, од 1985. до 1988. године обављена су мања сондажна ископавања у палати и она су пружила додатне податке о њеној архитектури, а самим тим било је омогућено и извођење обимнијих рестаураторских радова.⁵ Имајући у виду услове у којима се ова грађевина данас налази, морамо се задовољити расположивом грађом и резултатима досадашњих укупних радова.

Података у историјским изворима о овој грађевини готово да нема, нити се она помиње у каснијим путописима. Једини посредни податак пружа нам Евлија Челеби, који је

шездесетих година XVII века путовао овим крајевима. Описујући голубачко утврђење, он наводи да „у цитадели има седам кућа и житни амбар”.⁶ На основу овако оскудних података можемо само претпоставити да је једна од ових кућа могла бити и палата.

Иста је ситуација и са ликовном грађом. Сачувани план Голубачког града из XVIII ве-

¹ Прву архитектонску анализу утврђења и план основе сачинио је арх. Александар Дероко крајем четрдесетих и почетком педесетих година. А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 112—113; А. Дероко, *Град Голубац, Старице II* (1951) 139—148; А. Deroko, *Medieval Castles on the Danube*, Beograd 1964, 21—22.

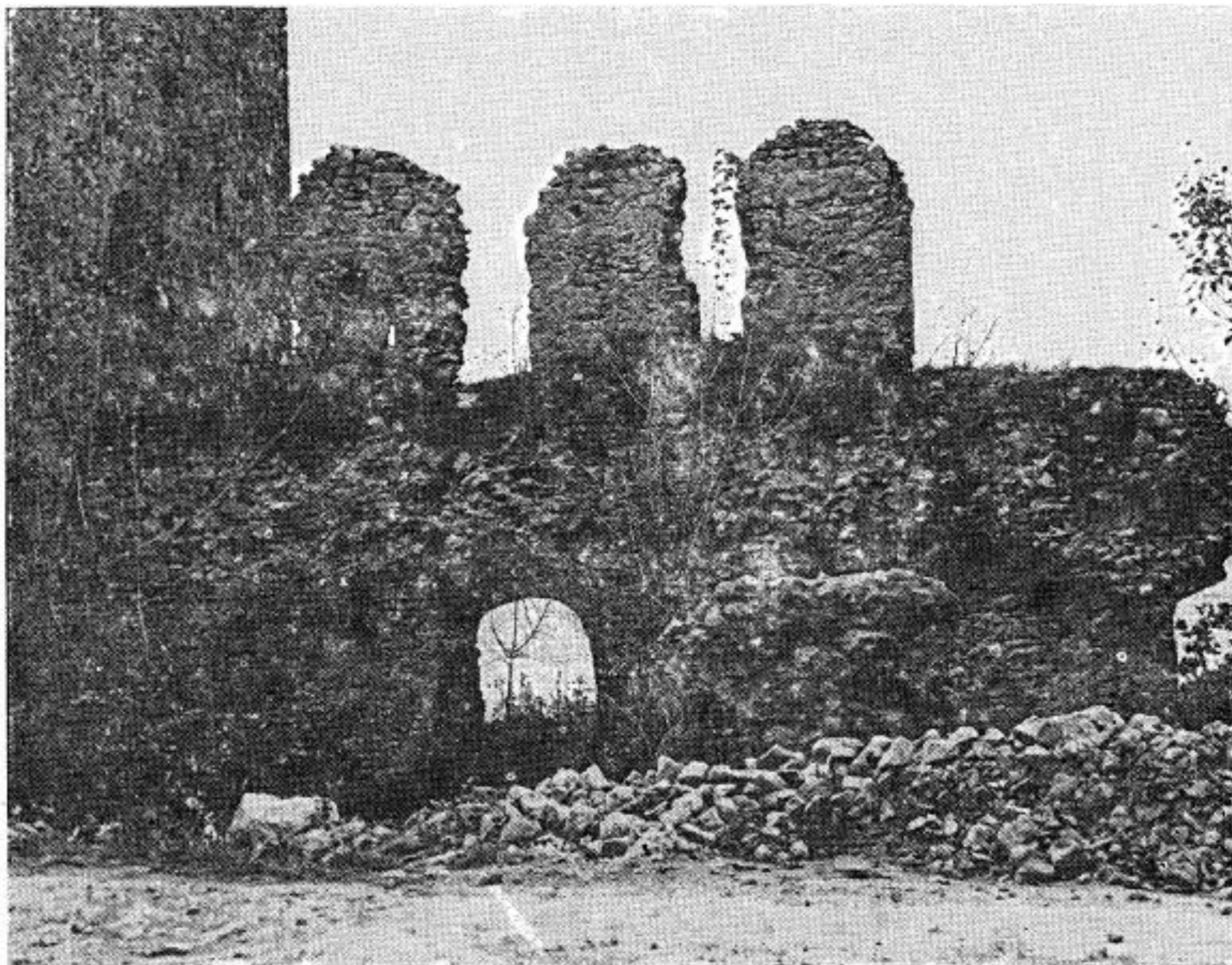
² Општи програм систематских истраживања, заштите и презентације Голубачког града урађен је у Југословенском институту за заштиту споменика културе 1968. године, а даљи радови су се одвијали према плановима и програмима Републичког завода за заштиту споменика културе из Београда. У реализацији овог пројекта учествовали су Александра Јуришић — археолог, Надежда Катанић — историчар уметности и др арх. Добросав Павловић. Од 1971. руководилац археолошких ископавања је Часлав Јордановић, а од 1979. архитектонска истраживања и конзерваторскорестаураторске радове води арх. Гордана Симић. У исто време када су започета систематска истраживања Голубачког града вршена су и истраживања подручја Ђердапа, које ће бити потопљено Дунавом услед изградње хидроелектране. У склопу тог пројекта обављена су и сондажна истраживања у приобалном делу. О радовима у том периоду вид.: Г. Марјановић-Вујовић, *Голубац — средњовековно утврђење*, Археолошки преглед 11 (1969) 155—160; Н. Катанић, *Средњовековни град Голубац*, Зборник заштите споменика културе XX/XXI 1970/71) 113—131; Г. Марјановић-Вујовић, *Голубац, средњовековни град*, Старице XXXIII—XXXIV (1984) 65—70.

³ На остатке ове грађевине указао је први арх. А. Дероко, а са тиме су се сложили и каснији истраживачи. Упор.: А. Дероко, *Град Голубац*, 144; Г. Марјановић-Вујовић, *Голубац — средњовековни град*, 68.

⁴ Ч. Јордовић, *Резултати археолошких истраживања на Голубачкој тврђави* (у припреми).

⁵ Ова истраживања је већим делом финансирала РО Хидроелектране „Ђердап” у Кладову, а захваљујући неуобичајено ниском водостају Дунава било је могуће отворити неколико сонди унутар грађевине палате. Том приликом је утврђена нивелета прага портала у подруму палате, а самим тим посредно и нивелета пода. Све је ово омогућило и извођење рестаураторских радова у већем обиму, па су тада обновљени и значајни елементи архитектуре.

⁶ Evlija Čelebi, *Putopis — odlomci o jugoslovenskim zemljama* (prev. Н. Šabanović), Sarajevo 1979, 550.

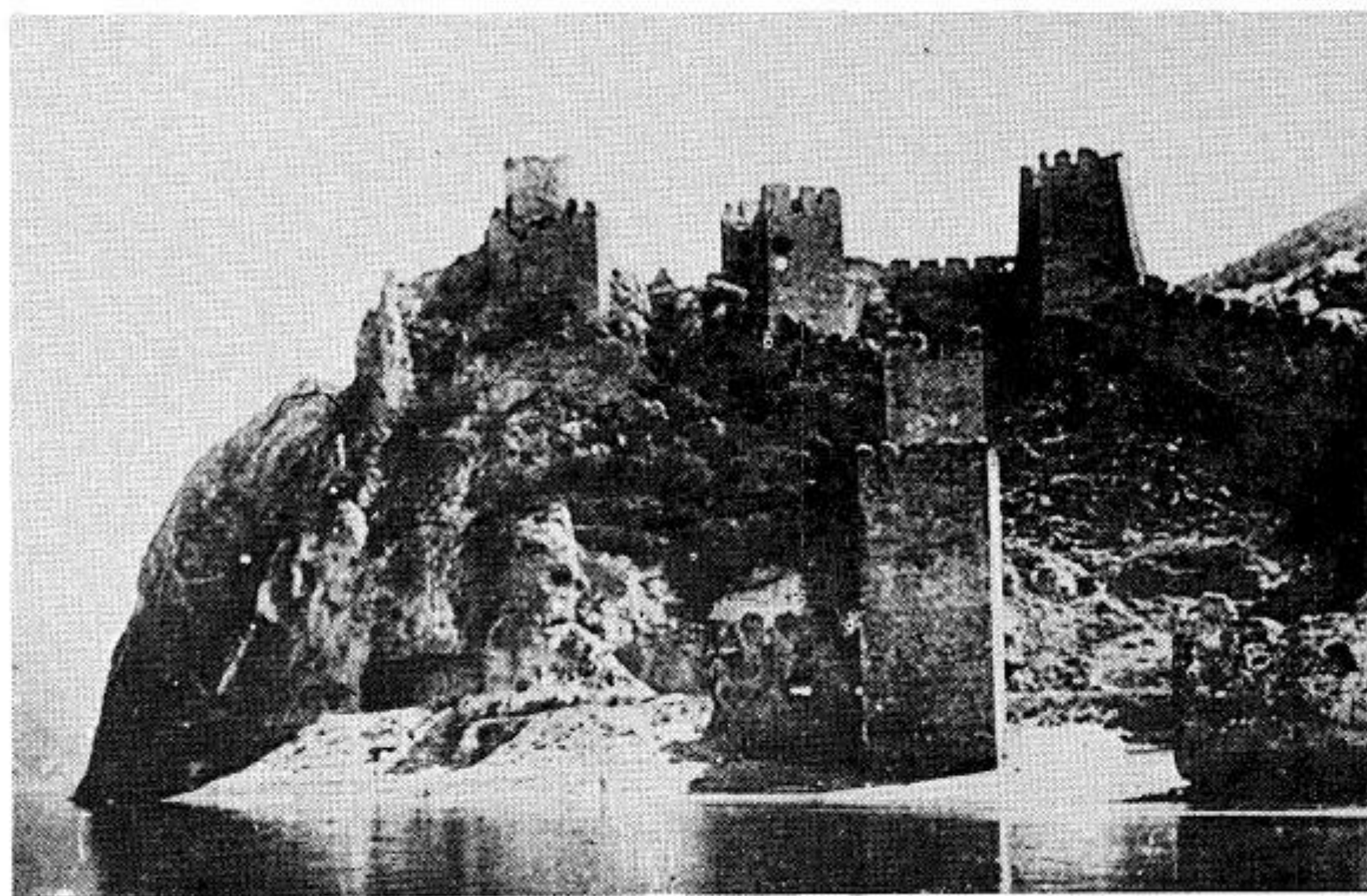

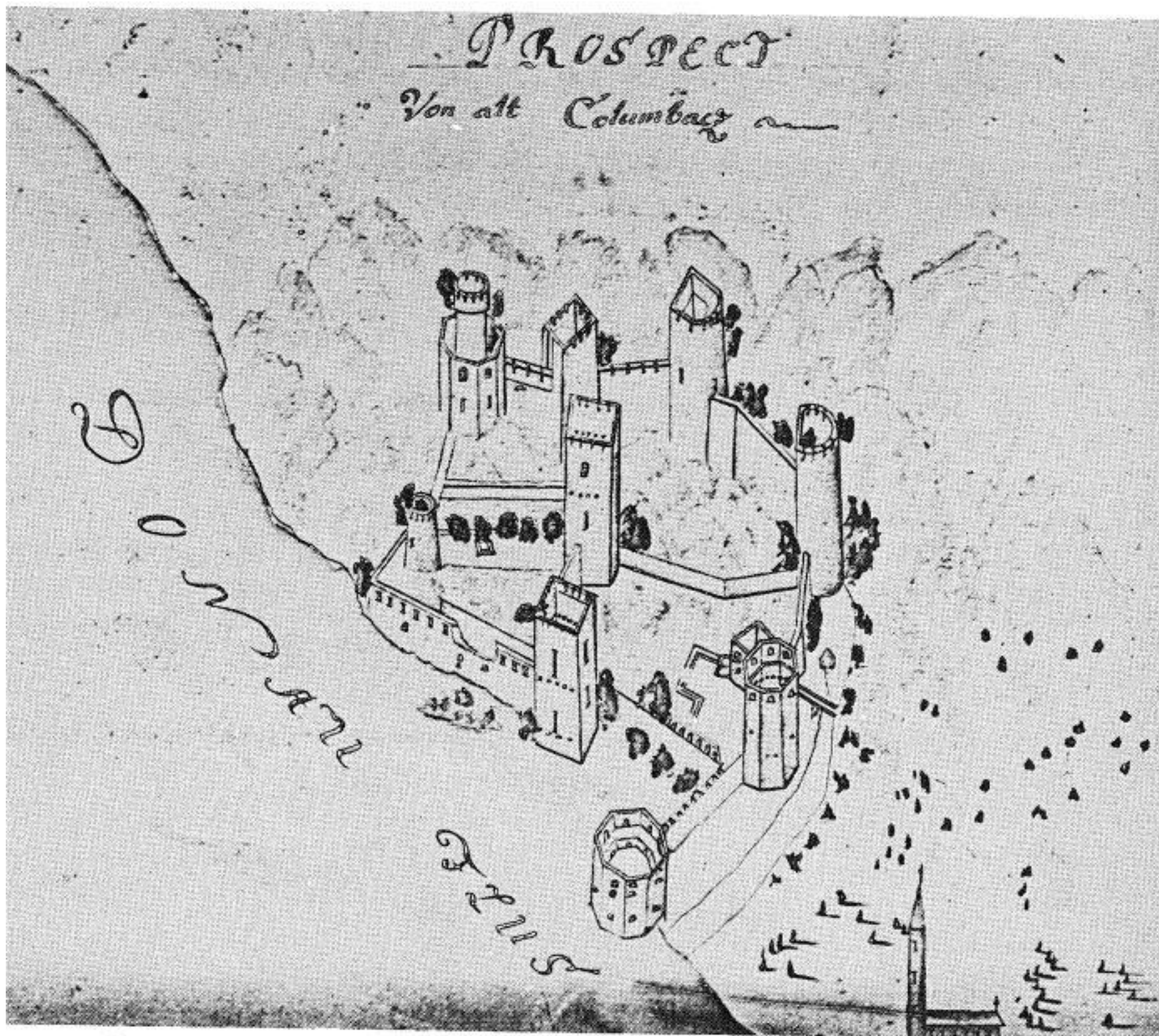
Сл. 1. Изглед остатака палате Голубачког града, пре почетка истраживања (снимио М. Борђевић 1968. године)

Fig. 1. Vestiges du palais de la forteresse de Golubac avant le début des explorations (vue prise en 1968 par. M. Djordjević)

Сл. 3. Изглед Голубачког града и рушевина палате 1936. године из Збирке фото-негатива Ристе Марјановића (Завод за заштиту споменика културе града Београда)

Fig. 3. Forteresse de Golubac et ruines du palais en 1936 (Collection de négatifs conservée à l'Institut pour la protection des monuments culturels de la ville de Belgrade)

Сл. 2. Перспективни изглед Голубачког града са остацима палате (Ратни архив у Бечу)

Fig. 2. Dessin perspectif de la forteresse de Golubac avec les vestiges du palais (Archives de guerre, Vienne)

ка, који се налази у Ратном архиву у Бечу, приказује перспективни изглед утврђења, укључујући и палату. По начину приказивања појединих елемената архитектуре утврђења, овај план се може сматрати веродостојним, па се може прихватити и чињеница да је палата тада била у рушевинама (сл. 2). По узору на овај план настао је и цртеж Голупца Феликса Каница у другој половини XIX века⁷, далеко уопштенији и са више нетачности. Још мање је применљив приказ Спиридона Гопчевића, с почетка овог века⁸, који палату представља само у елементарним обрисима. Фотографија Голупца из збирке Ристе Марјановића, снимљена 1936. године⁹, приказује остатке ове грађевине у оном облику у коме се сачувала све до шездесетих година, кад су и започета систематска истраживања (сл. 3).

Палата у Голубачком граду је свакако најзначајнија грађевина у овом утврђењу. По својим димензијама и материјалним подацима које пружа за сагледавање првобитних облика може се сврстати међу боље очуване палате у војним утврђењима у Србији, па зато и треба да буде детаљно проучена.

Бавећи се овим проблемом, закључили смо да најпре треба размотрити шта се подразумева

⁷ Ф. Каниц, *Србија — земља и становништво*, Београд 1985, 201.

⁸ S. Gopčević, *Serbien und die Serbenvolk I*, Leipzig 1888, 39.

⁹ М. Гордић, *Збирка фотонегатива Ристе Марјановића* (Завод за заштиту споменика културе града Београда) Београд 1973, 132. Сигн. негатива I-140-а.

мева под појмом „палата“, какве су одлике ових грађевина, како су изгледале палате у средњовековној Србији и да ли су ове грађевине у војним утврђењима имале неких специфичности.

Реч „палата“ је балкански грецизам и потиче из арапског језика (pëllas), а код нас је доспела са грчком културом (παλατίον,) преко Византије.¹⁰ Не упуштајући се тренутно у њено значење, покушали смо да утврдимо у којим се облицима јавља у нашем језику и констатовали смо да су то углавном два појавна облика: палата и полача, односно

палата¹¹, полача¹², полац, полача¹³, ип алача, палата¹⁴.

У Рјечнику Б. Даничића „палата“ се објашњава латинском речју palatium уз додатне примере:

- да мѣ дамо полаче зидане
- даръвасмо воєвода Хрвою 8 Дѣбровник полачѣ...
- даръвасмо краљу Ђстою полачѣ с мистомѣ...
- да је на виденіе, да сѣ госпотцке полачѣ¹⁵

У новијим речницима објашњава се и преко немачке речи der Palast, уз напомену да означава велику кућу¹⁶ као и господску кућу, код које је велико предсобље на првом спрату, односно највећа соба, а може да буде и владарски двор, трпезарија, већница, чак и приземна кућа покривена плочама.¹⁷ Овакав опис већ одређује и њену чвршћу градњу у грађевинском смислу.

Реч der Palas, односно der Palast, у немачком језику означава утврђену стамбену зграду, односно главну стамбену зграду у тврђави, која по правилу има две етажес. У приземљу се налази трпезарија — заједничка сала, у коју се улази слободним призиданим степеништем.¹⁸ Овде се, претпостављамо, мисли на високо приземље, изнад нивоа терена.

У речнику Леонарда Виљене и групе аутора, у коме се тумаче називи појединих делова средњовековних фортификација, даје се веома слично објашњење палате. То је главна стамбена зграда у утврђењу, која најчешће има подрум и две етажес. У подруму су смештене оставе, а на горњим спратовима су сала и стамбене просторије.¹⁹ У погледу намене сале каже се да је то главна просторија у палати, која служи за скупове, пријеме, госте и властелина, али и за дневни боравак становника утврђења. У салу се улази спољним отвореним степеништем, а готово по правилу у њој се налази велики камин.²⁰

Проучавањем термина „палата“ и његовим могућим значењем у средњем веку бавили су се и наши савремени истраживачи. Анализом историјских извора утврђено је да се ова реч у текстовима наших писаца појављује у XIII веку и да подразумева владарску палату, односно царску резиденцију.²¹ Међутим, појам палате није остао везан искључиво за владаре, те писци из XV века овај термин користе

као ознаку за посебно и велико здање.²² Очигледно је да је данашње поимање овог термина проистекло из промене значења у средњем веку.

Прихватајући терминолошко одређење палате као господарске куће, коју очигледно карактерише одговарајући архитектонски програм (становања и јавне функције), из кога проистиче и резиденцијални карактер, а затим и архитектонске и естетске вредности грађевине, покушаћемо да утврдимо колико су ове одреднице присутне у палати Голубачког града. Циљ овог рада је да уз помоћ подробне анализе остатака архитектуре покушамо сагледати првобитни архитектонски и конструктивни склоп грађевине, намену њених просторија, некадашњи изглед и, наравно, могуће време њеног настанка.

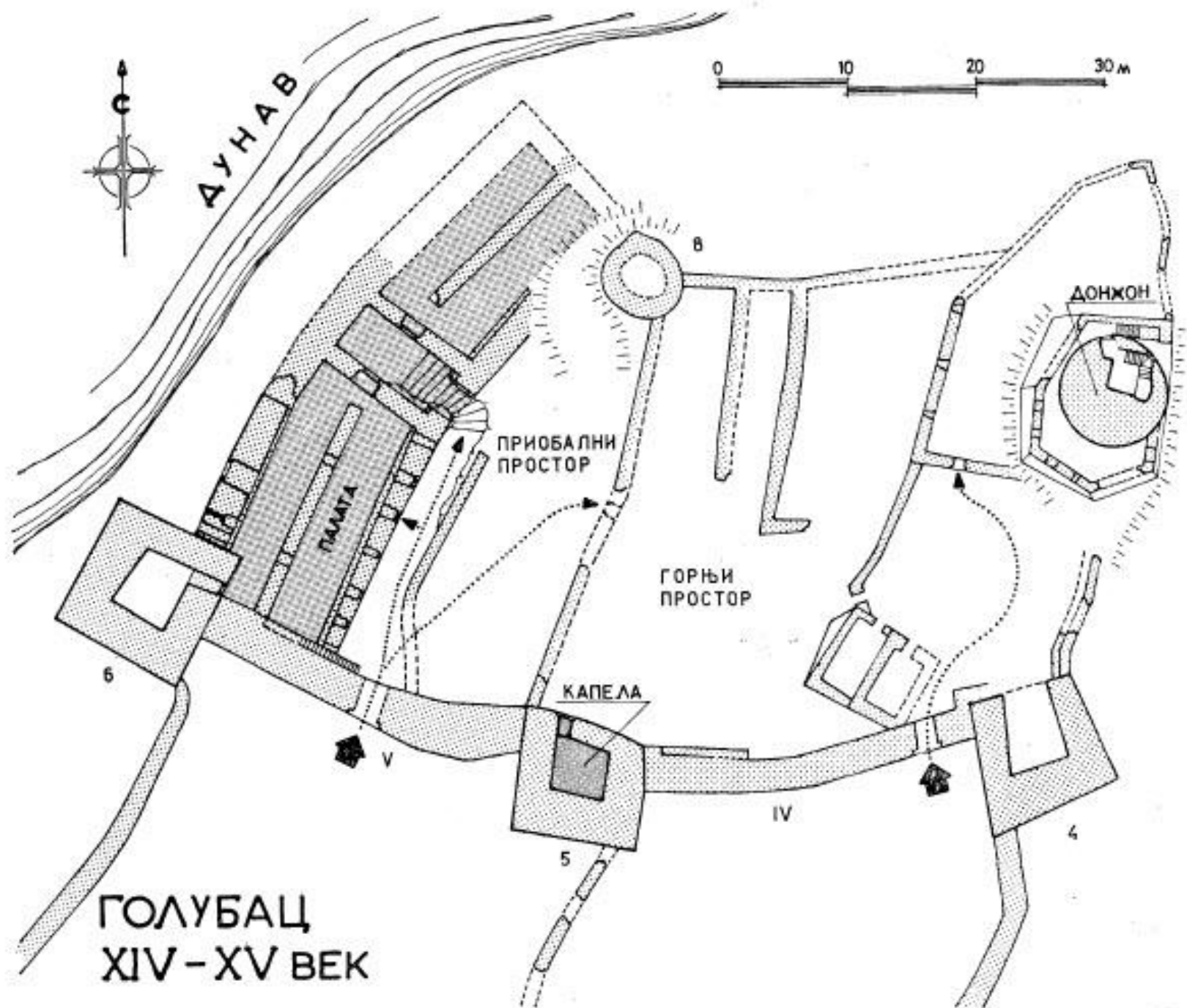
АНАЛИЗА АРХИТЕКТОНСКИХ ОСТАКА ПАЛАТЕ

I. Диспозиција простора и конструктивни склоп

Палата се налази у приобалном простору унутрашњег утврђења, који је, према одликама терена, био и најповољнији за подизање овакве грађевине. Овај простор одређују одбрамбени зид V, кула 6 и палата, која се простире све до куле 8 и затвара овај део утврђења према реци (сл. 4).

Анализом грађевинских веза утврђено је да је овај простор Голубачког града настао тако што је прво грађевински заснована кула 6 и трасиран северозападни зид палате (1) у правцу куле 8. Они су грађени истовремено, али само у висини од око 4,5 m, а затим је настављено и завршено зидање куле 6. Тек тада је почета и градња бедема између ове и куле 5, чиме је приобални простор коначно фортификационо и грађевински одређен. У оквиру овако обликованог простора настављена је градња палате, као најзначајнијег објекта у овом делу утврђења.

Палата Голубачког града је у основи издуженог правоугаоног облика, благо закривљених дужих страница, чија је величина спољног габарита 43,40 m X 13,80 m, односно површине око 599 квадратних метара, што је више од половине површине читавог приобалног простора унутрашњег утврђења. Својом подужном осовином оријентисана је у правцу североисток—југозапад, односно захвата простор од куле 6 до куле 8. Спољни зид палате има одбрамбену улогу, с обзиром да спаја ове две куле и затвара цео простор у логичну фортификациону целину, а унутрашњи зид се простире од бедема V до подножја куле 8. Како је читав овај простор измењен двадесетих година овог века пробијањем пута, данас мо-

Сл. 4. Основа унутрашњег утврђења са положајем палате

Fig. 4. Plan des fortifications intérieures et situation du palais

жемо да претпоставимо како је терен некада изгледао. Чини нам се да је овде морала бити веома стрма стеновита литица, која се спуштала од донжона у правцу реке, где је прелазила у зараван. Зато је то место и изабрано за изградњу палате.

Својим архитектонским корпусом палата делује као приземни објект ако се гледа из унутрашњости утврђења, односно спратни, уколико се посматра са реке. Како је главна фасада грађевине, где се налази улаз, окренута према унутрашњем простору утврђења, а не према реци, о палати се може говорити као о приземном објекту који има и делимично укопан подрум.

Карактеристике микролокације условиле су и специфичан прилаз грађевини. Од капије која се налазила у одбрамбеном зиду V, до грађевине се долазило посебним пролазом који је делимично био усечен у стену и обезбеђен зидом од ломљеног камена, широким око

¹⁰ M. Deanović, Lj. Jonke, *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II (JAZU) Zagreb 1972, 590.

¹¹ Б. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, књ. II, Биоград 1863, 271.

¹² Исто, 350.

¹³ F. Iveković, I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, tom II, Zagreb 1901, 94.

¹⁴ Исто, 4.

¹⁵ Б. Даничић, *нав. дело*, 271, 350.

¹⁶ F. Iveković, I. Broz, *нав. дело*, 4.

¹⁷ M. Deanović, Lj. Jonke, *нав. дело*, 590.

¹⁸ G. Wasmuth, *Lexikon der Baukunst*, knj. IV, Berlin 1932, 11.

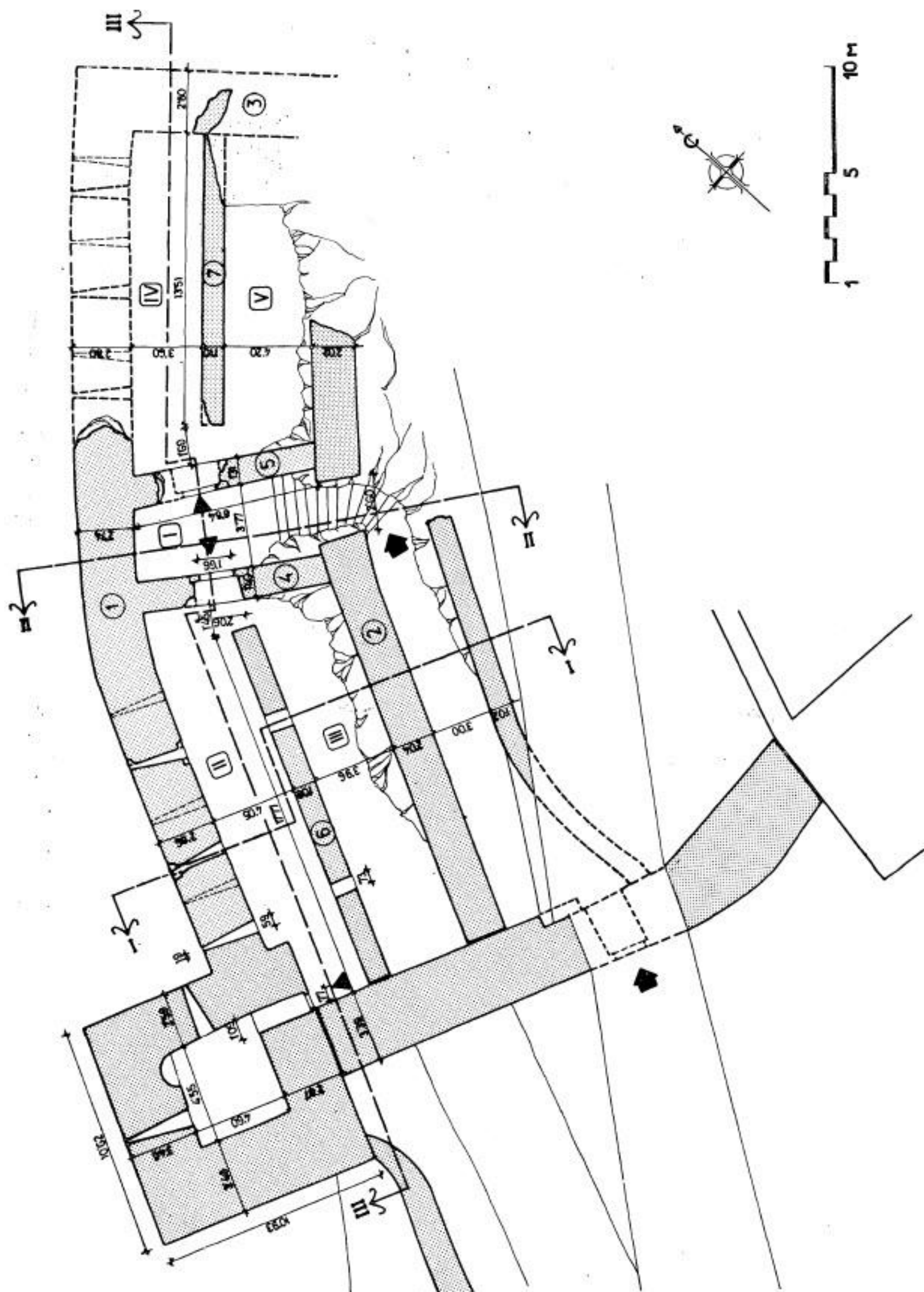
¹⁹ L. Villena L. Crespn, F. Enaud, W. Meyer, A. Taylor, *Glossaire*, Frankfurt 1975, 186—187, 46.

У Речнику су дати и упоредни вишејезични називи за палату, и то: немачки *Palas, Palast, Wohnhaus*; ентлески *residential apartments, lord's residence*; француски *logis, palais fortifié* и италијански *residenza, palazzo fortificato*.

²⁰ Исто, 189.

²¹ О царским палатама и дворovima у Србији вид.: С. Ћирковић *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник за ликовне уметности 20 (Нови Сад 1984) 67—68.

²² Исто, 71.

Сл. 5. Основа подрума палате Голубачког града

Fig. 5. Plan de la cave située sous le palais de la forteresse de Golubac

1,02 m. Према томе је ширина пролаза, односно приступног пута до палате, износила 3,0 m (сл. 5).

Улаз у подрум се налазио на унутрашњем подужном зиду (2), централно у односу на фасаду грађевине. Пролаз је у основи трапезастог облика, ширине 2,60 m, односно 2,90 m, и укупне висине 3,08 m. Био је засведен полуобличастим сводом од опеке, а по очуваним бочним странама чигледно је да ту никада нису постојала дрвена врата. Зиданим каменим степеништем силази се у просторију (I) која дели подрум на два дела, северни и јужни. Северни део грађевине је током времена веома оштећен, па се о укупној организацији подрумског нивоа може говорити само на основу материјалних остатака њеног јужног дела.

Из централног степенишног простора (I) кроз врата у бочним зидовима улазило се у две независне просторије. На основу очуваних остатака утврђено је да је у бочном зиду (4) постојао портал ширине 1,66 m између камених довратника, лучно обрађен, висине 2,09 m. Иза довратника су постојала двокрилна дрвена врата, о чему сведоче очувана места за лежиште осовина. Праг портала је од блокова пешчара, као и довратници, док је под у пролазу урађен као калдрма. Једино на овом месту поуздано је утврђена кота прага на нивелети 67,35, односно калдрме на нивелети 67,28 m. Кроз овај улаз се стизало у јужни сектор грађевине, који је преградним зидом (6) подељен на две међусобно повезане просторије —II и III..

Просторија II, уз спољни обимни зид грађевине, сачувана је готово у свом првобитном облику. Њена величина је 4,05x19,22 m. Осветљавала се кроз три правоугаона прозорска отвора просечне величине 0,54x1,08 m, који се конусно сужавају ка спољном лицу зида. Између прозора се налазе три вентилациона канала, такође правоугаоног облика, величине 0,45x0,65 m, који се стрмо уздижу ка спољном лицу зграде. Нивелета пода, као ни врста поднице, нису археолошки утврђени у овој просторији (као ни у другим), али се на основу прага улаза у просторију готово са сигурношћу може претпоставити да је била на приближној коти 67,20 m. Из ове просторије могло се ући у приземље куле 6 кроз веома низак и узан портал лепе обраде. Ширина портала између довратника је 77 cm, а висина 1,60 m. Са спољне стране има преломљени лук, а са унутрашње стране пролаз је пресведен полуобличастим сводом од сиге. Праг овог портала је за око 60 cm виши од нивоа пода у просторији.

Између просторија II и III нису постојала врата, већ само пролаз, о чему сведочи по дужини подеони зид (6). Ширина овог зида је око 1,08 m и у њему су очувана два правоугаона прозорска отвора величине 0,83x1,27 m. Они су очигледно служили за вентилирање и осветљавање просторије III, која није имала других отвора. У унутрашњост просторије је залазила природна, необрађена, стена с источне стране, на којој је иначе заснован зид 2.

Северни део грађевине је само делимично истражен. У њега се улазило кроз портал у попречном зиду (5), који је сигурно био истоветан с оним у јужном сектору. Остаци главног фасадног зида (2), који се завршавају на стени у подножју куле 8, указују да је и овде стена дефинисала просторију, а остаци спољашњег попречног зида (3) одређују и укупан габарит грађевине. Приликом археолошких истраживања нису пронађени у тој зони остаци зида (1), мада се његова траса може претпоставити са сигурношћу. Подужни преградни зид (7) делио је овај сектор на два независна простора, IV и V, готово истоветно као у јужном сектору грађевине. Зато се може претпоставити да је и овај део изгледао исто, те да је и он имао одговарајуће прозоре и вентилационе отворе.

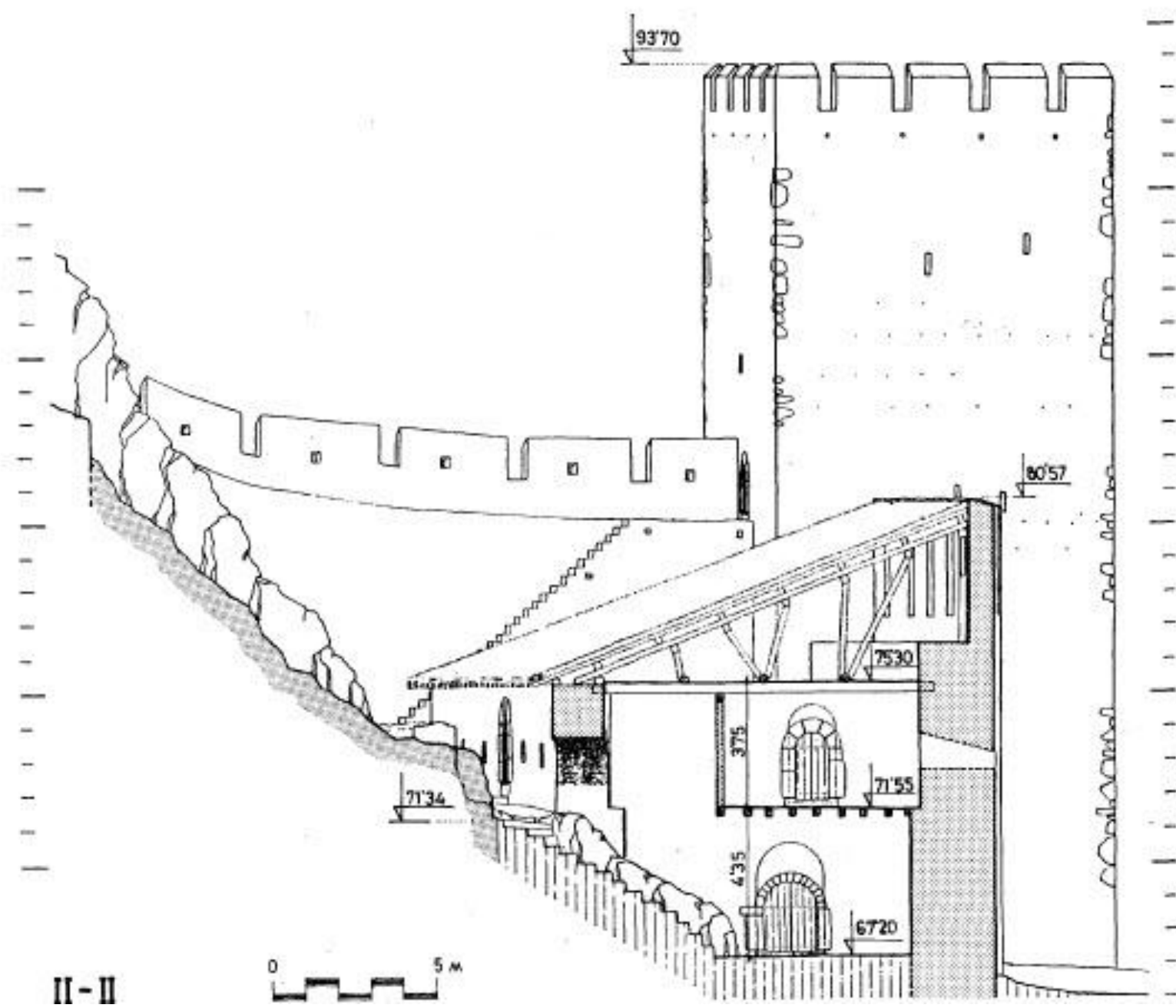
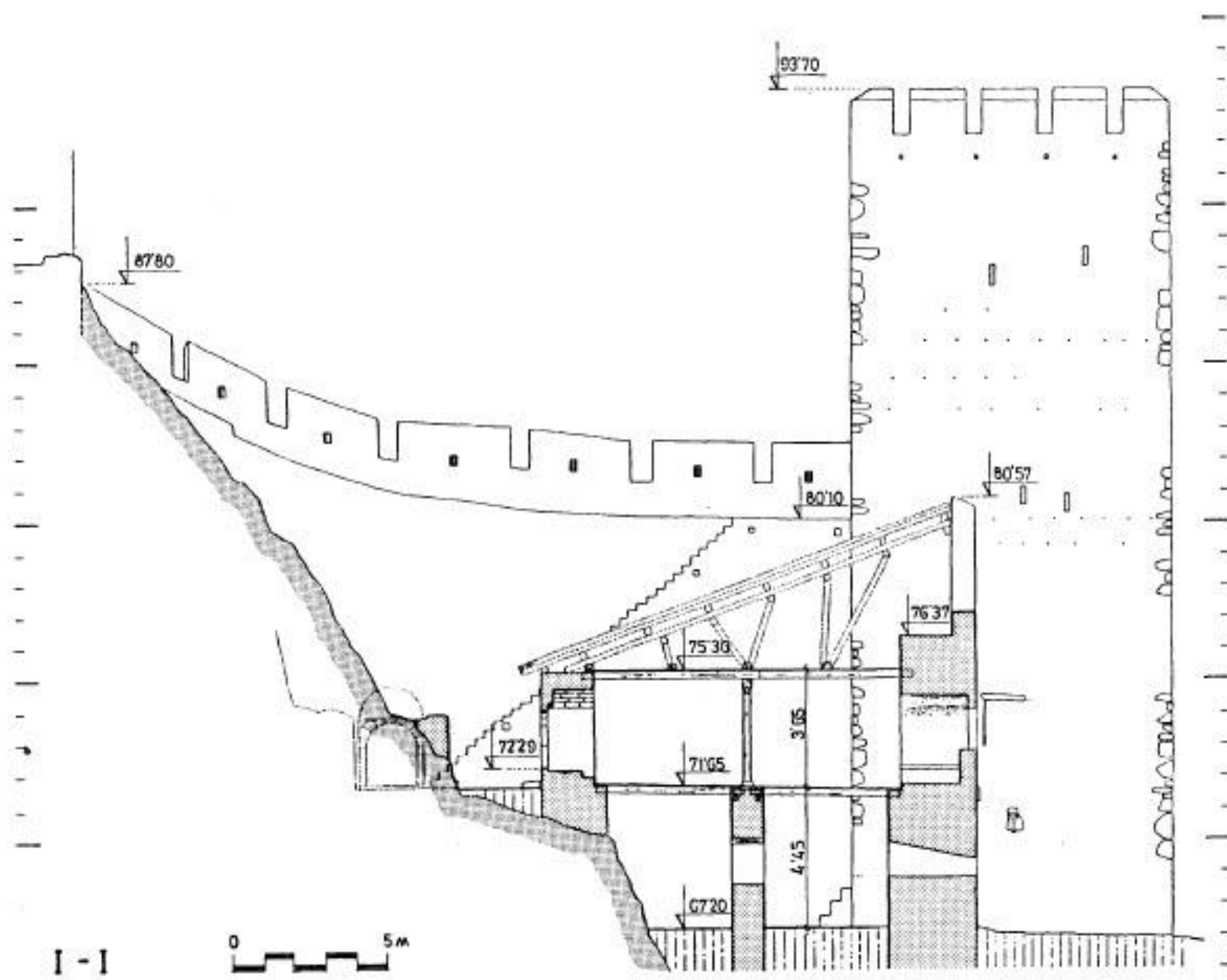
Међуспратна конструкција над приземљем била је дрвена, што потврђују очувана места за греде у зиду (2), односно стени (у просторији V), као и сужење зида на месту где се ослањају греде. Преко подеоних подужних зидова (6 и 7) биле су постављене подужне греде, на које су се ослањале попречне греде димензија око 20/30 cm премешћујући простор између зидова 1 и 2. Претпостављамо да је преко њих био постављен само дрвени под. Овако реконструисана висина подрума износила би око 4,40 m (сл. 6).

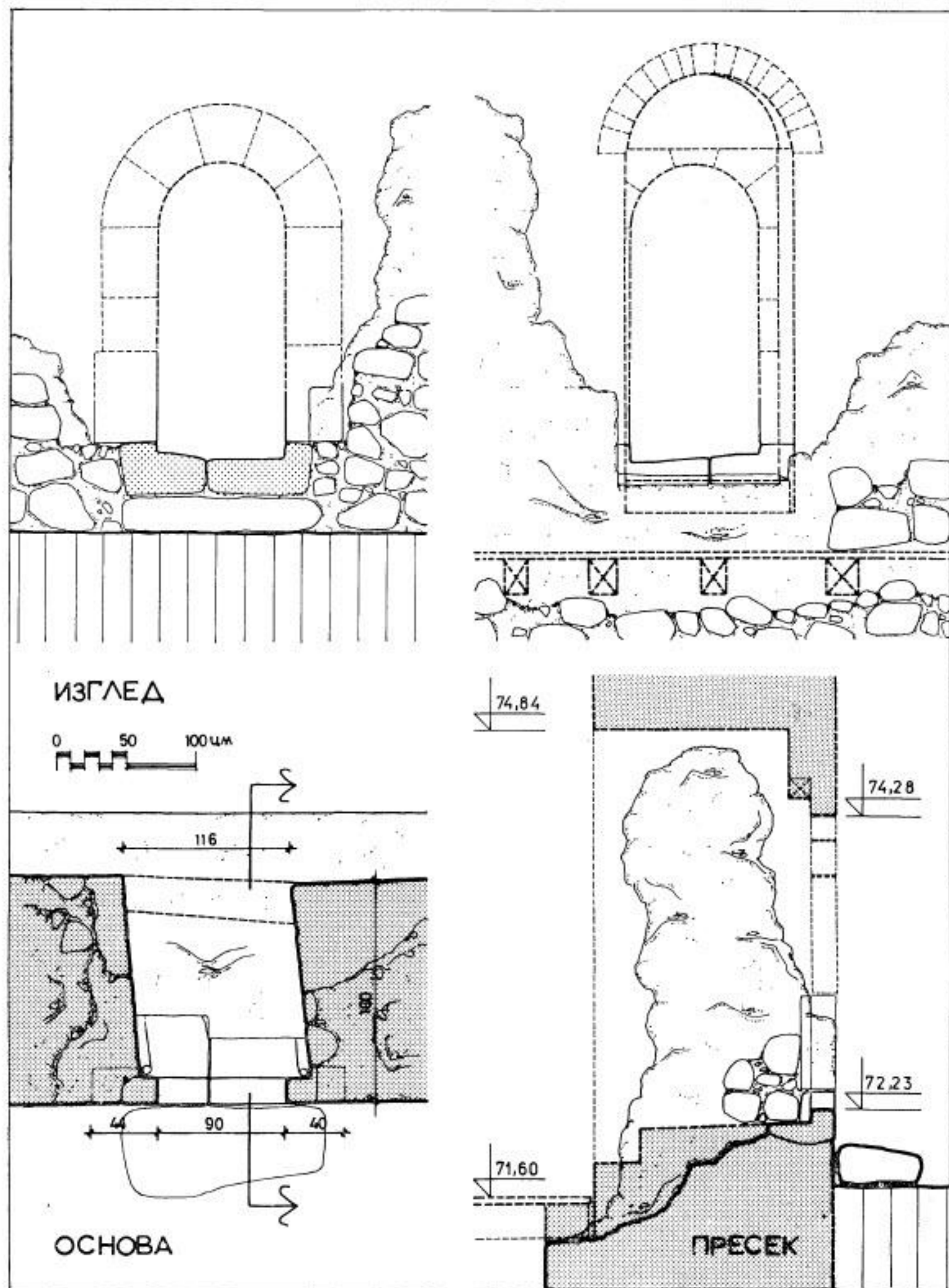
О могућој намени ових просторија не може се говорити са сигурношћу, с обзиром да археолошка истраживања ове зоне нису окончана. На основу архитектонског решења простора чини се да је подрум грађевине служио као остава за храну и пиће, а није искључена ни могућност да је у северном делу постојала и кухиња.

Овако једноставна архитектонска схема поновљена је и у приземљу. На основу остатака архитектуре у јужном сектору може се говорити о диспозицији простора (сл. 7).

Приземље је 4. и 5. преградним зидом било подељено на две веће просторије, VI у јужном делу и VIII у северном делу грађевине. Средишна, VII просторија, која се налазила изнад подрумског степеништа, вероватно је била међупростор и служила као веза између поменутих великих просторија. Других преградних зидова вероватно није било.

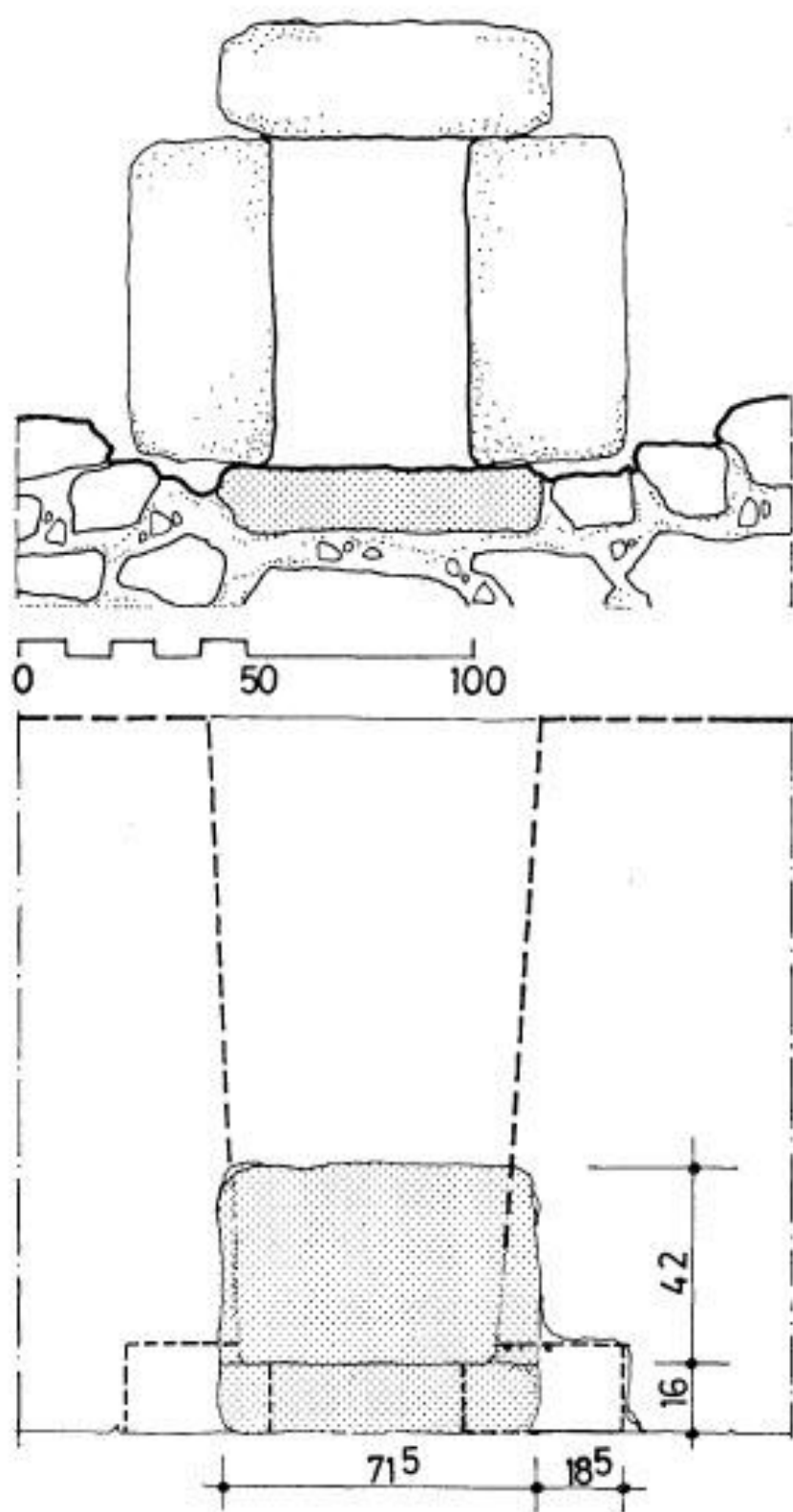
Улаз у приземље је био само један. Он се налазио у зиду 2. и готово је централно постављен у односу на главну фасаду, а кроз њега се улазило у просторију VI. Ширина портала између довратника износи 90 cm, а кота његовог пода је виша од коте пода просторије, те се кроз портал, у ствари, силазило у приземље, преко два степеника (сл. 8).

Сл. 8. Оригинални остаци портала за улаз у приземље палате, са реконструкцијом могућег изгледа

Fig. 8. Vestiges originaux du portail donnant accès au rez-de-chaussée du palais et la reconstitution de l'aspect présumé

Сл. 9. Остаци каменог оквира прозора у приземљу грађевине и претпостављени првобитни изглед

Fig. 9. Vestiges du cadre en pierre de la baie de fenêtre au rez-de-chaussée et aspect primitif présumé

Највећа просторија грађевине је VI. Њене димензије су 9,44x19,22 m. Претпостављамо да је служила за јавне функције као велика сала, односно дворана. Ово мишљење поткрепљују и очувани значајни елементи архитектуре. Просторија се осветљавала кроз пет прозорских отвора у зиду 2 и две нише са прозором у зиду 1. Четири прозора су са спољне стране обрађена опеком формата 17—21 cm (36—37—40 cm) 6,5—7 cm. Само је код петог прозора сачувана масивна камена потпрозорна плоча, што указује да је цео прозорски оквир био камени (сл. 9). Како приликом ископавања нису пронађени други делови овог оквира, можемо само претпоставити да је прозор био правоугаони, вероватно са решетком.

У овој просторији су биле и две нише са прозором, од којих је једна потпуно очувана (сл. 10). Ширина нише је 1,74 m, висина 2,80 m, и засведена је елиптичним сводом од опеке. Дуж бочних страна нише налазе се зидана седишта висока 60 cm. На спољном лицу је урађен парапет висине 1 m, ширине 0,55 m, чиме је висина прозорског отвора смањена на 1,80 m. Оквир отвора је био камени и иза њега се налазила, вероватно, бифора попут оних очуваних у палати смедеревског града. Приликом археолошких истраживања нису пронађени било какви фрагменти ове бифоре, па се о њеним стилским карактеристикама не може говорити.

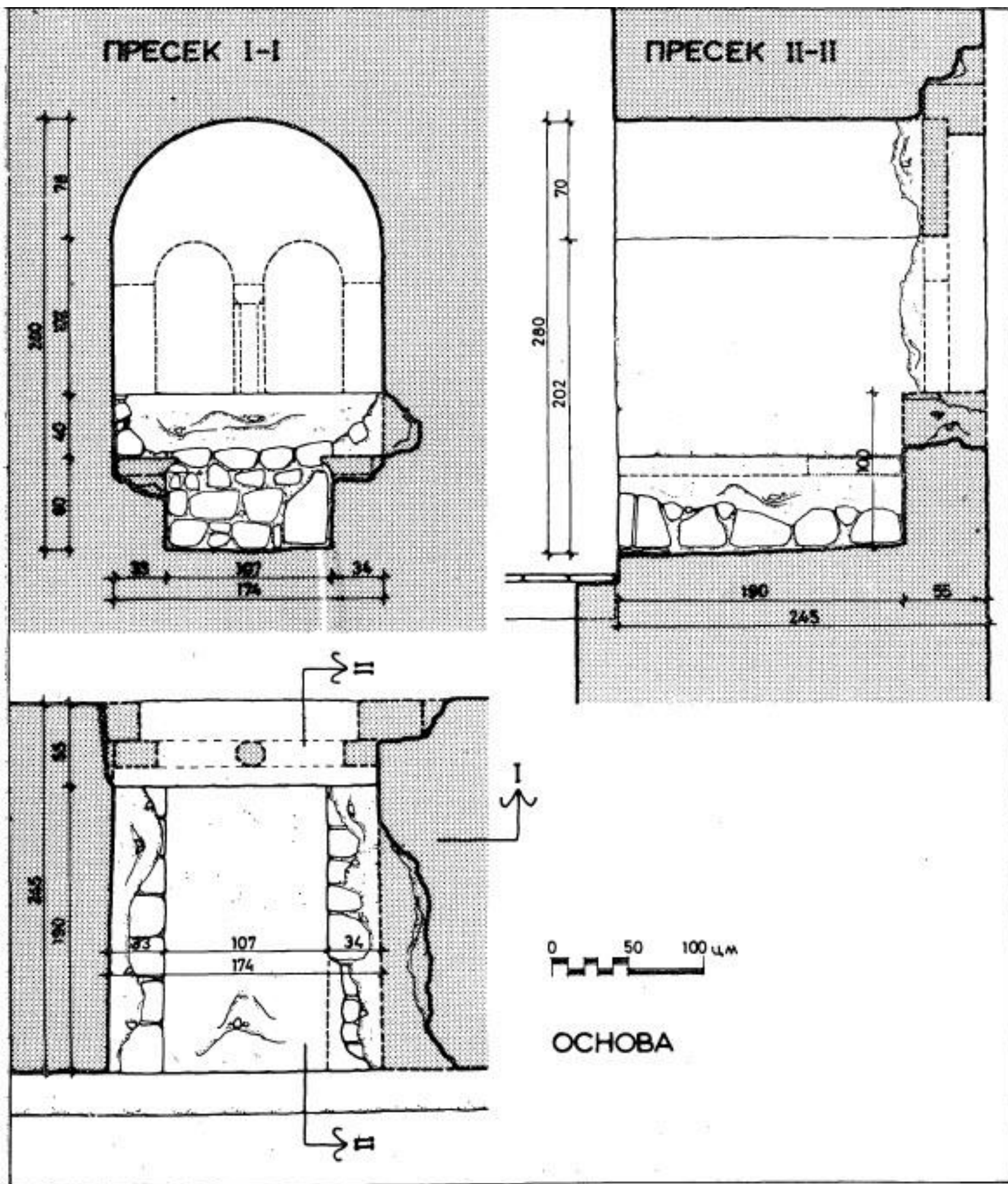
У истом зиду се налази и потпуно очувана ниша са нужником (сл. 11). Ширина ове нише је 71 cm, дубина око 80 cm, а висина 187 cm. Њен под чини камена плоча са правилно исклесаним кружним отвором, одакле води озидан канал кроз масу зида, који се изливао кроз спољно лице зида 1. Ова ниша за нужник је имала и дрвена врата, о чему сведоче жлебови у бочним странама.

До ове нише налази се и један пролаз који је очигледно био веза са кулом 6, односно из приземља палате могло се ући на први спрат куле када су то захтевали безбедносни разлози.²³ Необично је да је ова веза остварена са спољне стране. Претпостављамо да је читав конструкција била зидана и да су је носиле масивне камене конзоле, чији се остаци и данас виде. У зиду куле постојао је пролаз с једнокрилним дрвеним вратима, који је касније зазидан и претворен у прозор, а потом затворен у укупној висини. Очигледно је ова комуникација укинута из одбрамбених разлога (сл. 12).

Других трагова архитектуре у овој просторији нема, односно нису се сачували. Како је првобитно загревана просторија, данас не знамо, али можемо претпоставити да се ту свакако налазило зидано ложиште и то вероватно уз зид 4. Приликом археолошких истраживања нису пронађени делови који би евентуално указивали на постојање камина, али је пронађено пуно пећњака, што наводи на закључак да је ту могла бити зидана пећ са лончићима.²⁴ Као могуће решење, аналогно кули 6, могло је бити и засведено зидано ложиште у оквиру зида 4, чија ширина од 1,46 m

²³ На постојање ове повезаности палате и куле 6 указала је и Г. Марјановић-Вујовић истражујући Голубачки град 1969. године. Вид.: Г. Марјановић-Вујовић, *Голубац — средњовековни град*, 68.

²⁴ Приликом археолошких истраживања пронађени су многи пећњаци различитих типова, који се могу датовати од 14. до 18. века.

Сл. 10. Ниша са прозором у приземљу палате, са реконструкцијом првобитног изгледа

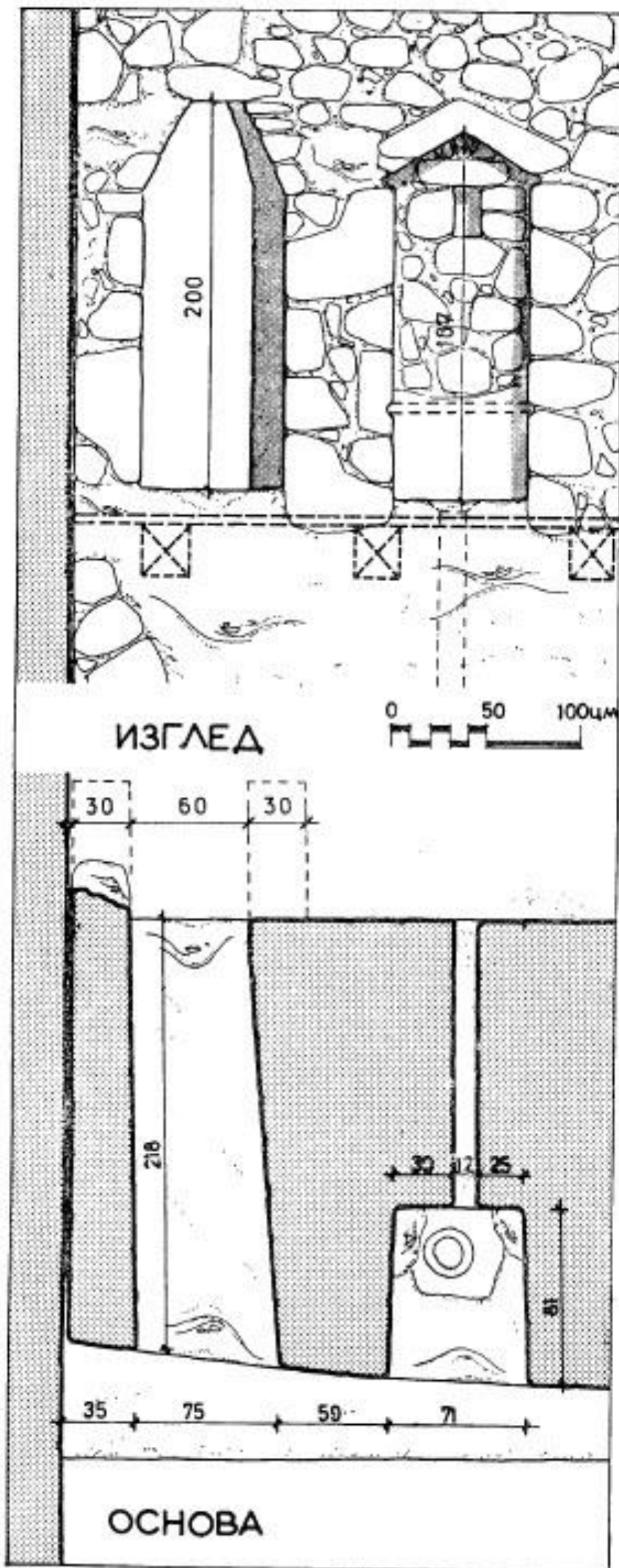
Fig. 10. Niche munie de fenêtre au rez-de-chaussée du palais et reconstitution de l'aspect primitif

дозвољава такву претпоставку.²⁵ У овом зиду су морала бити и врата за везу са просторијом VII, односно VIII.

Међупростор VII је вероватно служио као предсобље, а просторија VIII је, претпостављамо, била слична дворани. На жалост, материјалних остатака у овом делу грађевине уопште нема, те сва разматрања остају у домену претпоставки. Имајући у виду величину просторије VIII (9,70x15 m), претпостављамо да се осветљавала кроз две нише са прозором у зиду 1 и можда кроз два прозора у зиду 2. Висина очуваног зида 2 не досеже до парапета,

па се постојање прозора не може потврдити, али је сигурно да се у овом зиду није налазио никакав портал за улаз у просторију VIII. Намеће се закључак да је овако замишљен простор могао да служи за приватне потребе и да је највероватније био стан заповедника тврђаве.

Конструкција над приземљем палате била је од дрвених греда, што неспорно потврђују њихова очувана лежишта у зиду 1. На размаку од 39 cm до max. 63 cm, истовремено са градњом зида постављане су и греде међусpratне конструкције пресека 20—27 cm/24

Сл. 11. Ниша за нужник и пролаз из дворане у кулу 6

Fig. 11. Niche des lieux d'aisances et passage menant de la salle à la tour 6

—30 cm. С обзиром да је распон просторија 9,94 m, ове греде су морале да се ослањају на подужну подвлаку, коју су највероватније носили стубови. Стубови су могли бити по-

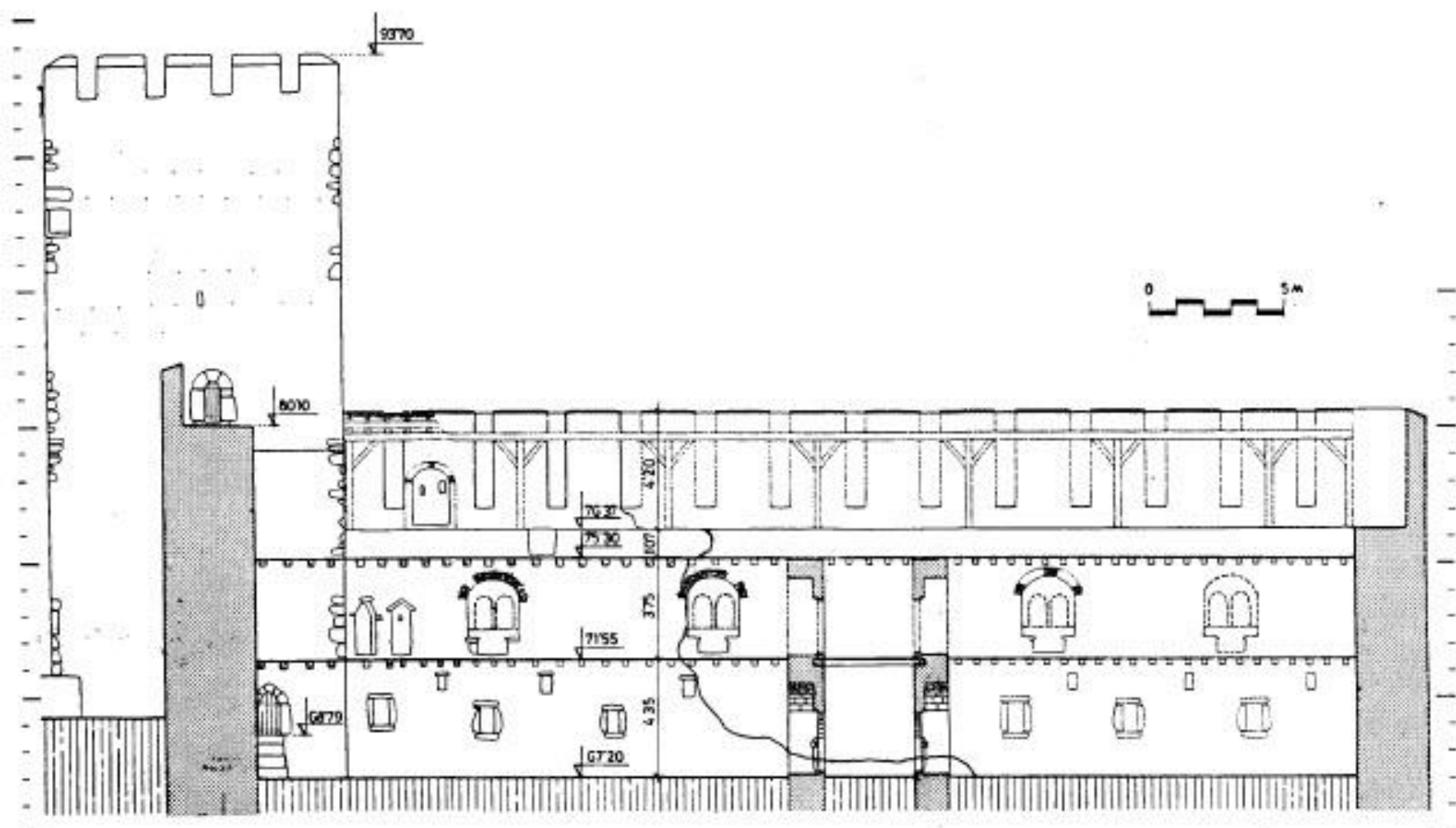
Сл. 12. Изглед зазиданог пролаза на фасади куле 6 (снимио З. Симић 1979. године)

Fig. 12. Passage muré à la façade de la tour 6 (vue prise en 1979 par Z. Simić)

стављени на трасу подрумских зидова 6 и 7 на размаку од око 4 m. Претпостављамо да су били дрвени, с одговарајућим подметачем, „јастуком“, и каменом базом скромније профилације (сл. 13).

Зграда је имала и тавански простор, што потврђују остаци у горњој зони зида 1, сачувани у дужини око 13,5 m у виду шетне стазе са зупцима (сл. 14). Шетна стаза је издигнута за 1,07 m од међуспратне конструкције над приземљем, широка је 1,86 m и оивичена парапетом са зупцима ширине 0,8 m. Зупци

²⁵ У кули 6 су сачувана три полукружна ложишта, која својом конструкцијом не излазе из равни зида. Са спољне стране она су лучно обрађена коадима сиге или опеке. Дубина ложишта је од 80 до 105 cm, што оставља могућност да су ложишта сличног типа могла бити и у палати. Вид.: Г. Симић, *Голубачки град — истраживачкоконзерваторски радови*, Гласник Друштва конзерватора Србије 9 (1985) 71—72.

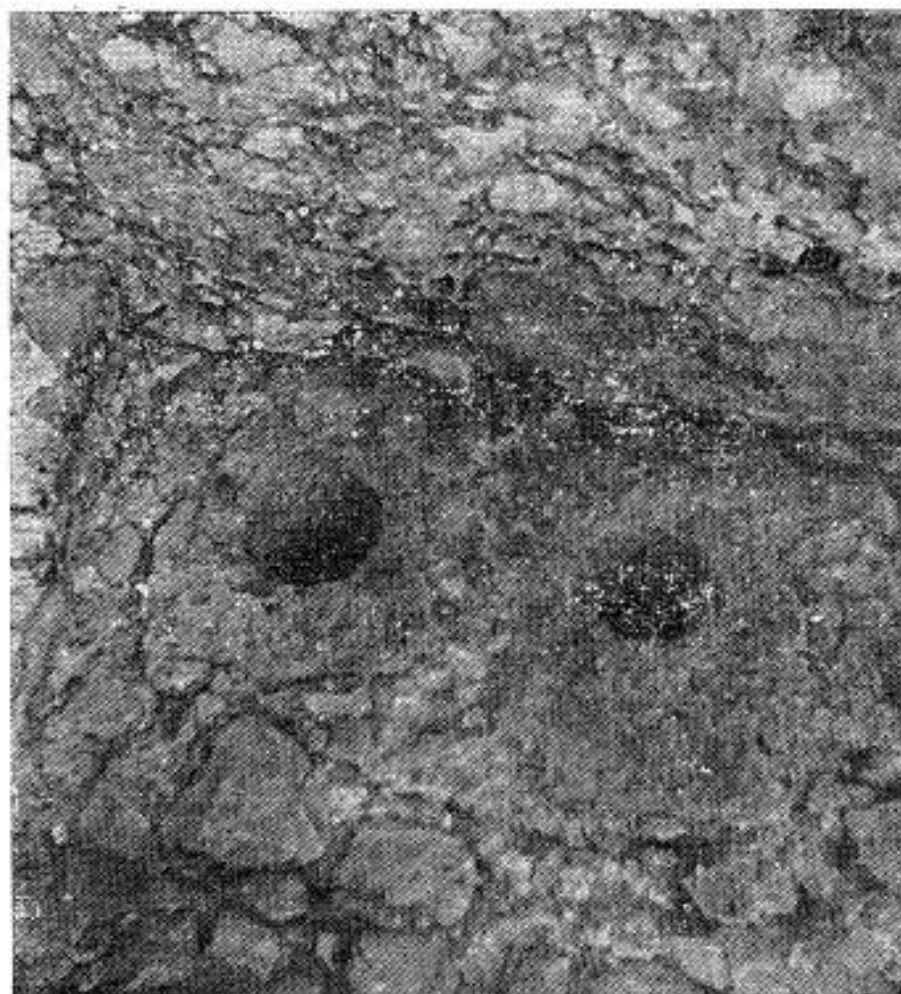

Сл. 13. Подужни пресек кроз палату са претпостављеним првобитним изгледом

Fig. 13. Coupe transversale du palais et reconstitution de la construction primitive

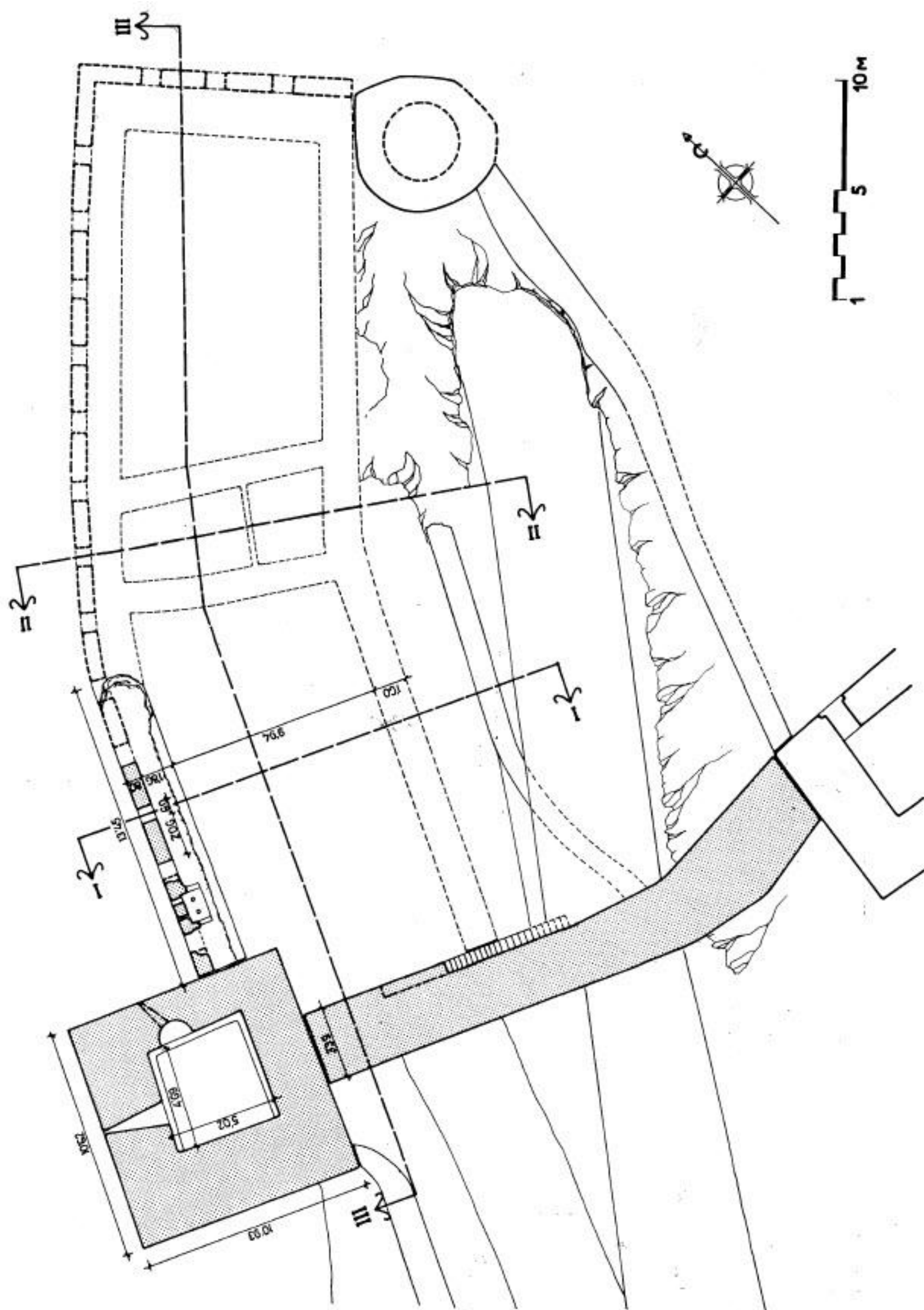
су дугачки око 2,06 m, а размак између њих је око 67—70 cm. Највећа очувана висина зубаца је 3,8 m. Очигледно је да овакав тавански простор није проистекао само из конструктивног склопа грађевине већ да су његово решење наметнули одбрамбени разлози. Одбрана ове грађевине је првенствено била са 6. и куле 8, али како својом подужном фасадом она улази у систем одбрамбених зидова — бедема, наметнула се и потреба за посебним фортификационим решењем зида 1. Ширина овог зида у нивоу подрума износи 2,86 m, а у нивоу приземља и тавана 2,46 m, што углавном одговара ширини бедема Голубачког града. Свакако је основна намера била да и овај зид има улогу бедема и да у случају потребе и тавански простор служи одбрани грађевине. Овај став поткрепљује и чињеница да се у таванском простору налазе остаци зиданог ложишта (истоветно је очувано на шетној стази куле 6) и двојног нужника у нивоу шетне стазе (сл. 15).

Претпостављамо да је ова шетна стаза била континуална по ободним зидовима палате (зидови 1 и 3), односно да је постојала од 6. до куле 8. При том остаје отворено питање како се улазило у таван грађевине (сл. 16). Постоји могућност да се улаз налазио у калканском зиду, те да се са шетне стазе код куле 8 ступало у овај простор, али то остаје, наравно, у домену хипотезе.

Сл. 15. Нужник у тавану палате, у оквиру шетне стазе

Fig. 15. Lieux d'aisances au grenier du palais, dans le cadre du chemin de ronde

Сл. 14. Основа таванског простора палате Голубачког града

Fig. 14. Plan du grenier situé sous les combles du palais de la forteresse de Golubac

II. Техника зидања и материјали

Палата Голубачког града, посматрана у целини, грађена је полуобрађеним ломљеним каменом у кречном малтеру. Техника зидања је уобичајена, са полуобрађеним комадима камена постављеним у лице зида и „трпанцем“ у маси зида. Ободни зидови су масивни, знатне ширине као носећи, док су преградни зидови нешто ужи. Ширина носећих зидова (1 и 3) је 2,86 m, односно 2,04 m (2), док је ширина преградних зидова 1,31 m до 1,46 m (4 и 5), односно 1,08 m до 1,12 m (6 и 7). Код преградних зидова у подруму су примењени дрвени роштиљи, сантрачи, на висинском растојању око 110 cm. Подужне храстове греде постављене су увучено од лица зида на око 15—18 cm, а пресек им је приближно 20/20 cm. Преко њих су постављене дрвене облице пресека 15 cm на међусобној удаљености од 2—2,5 m, и оне својим челом излазе на лице зида.

Овакви дрвени роштиљи су свакако примењени и код носећих зидова, мада нису видљиви на лицу. Само је код прозорске нише у 1. зиду констатована подужна греда пресека 23/30 cm, увучена од лица зида за 18 cm и затворена комадима ломљеног камена. Како ни попречни сантрачи нису видљиви, не знамо на коликом размаку су дрвени роштиљи.

Поред ломљеног камена примењени су и други материјали, и то фино обрађени комади пешчара, који су првенствено коришћени за прагове, довратнике и спољне лукове портала (у подруму и у приземљу). Сводне конструк-

ције су рађене од комада сиге, која је иначе у Голубачком граду коришћена искључиво за овакве конструкције. Остаци свода од сиге су сачувани код портала у подруму, а претпостављамо да је исто било и са порталом за улаз у приземље грађевине.

Сводови су рађени и од опеке, као код нише са прозором, улаза у подрум и прозора на главној фасади. Уграђене опеке су димензија 6,5—7—7,5 cm/17—21 cm/36—37—40 cm.

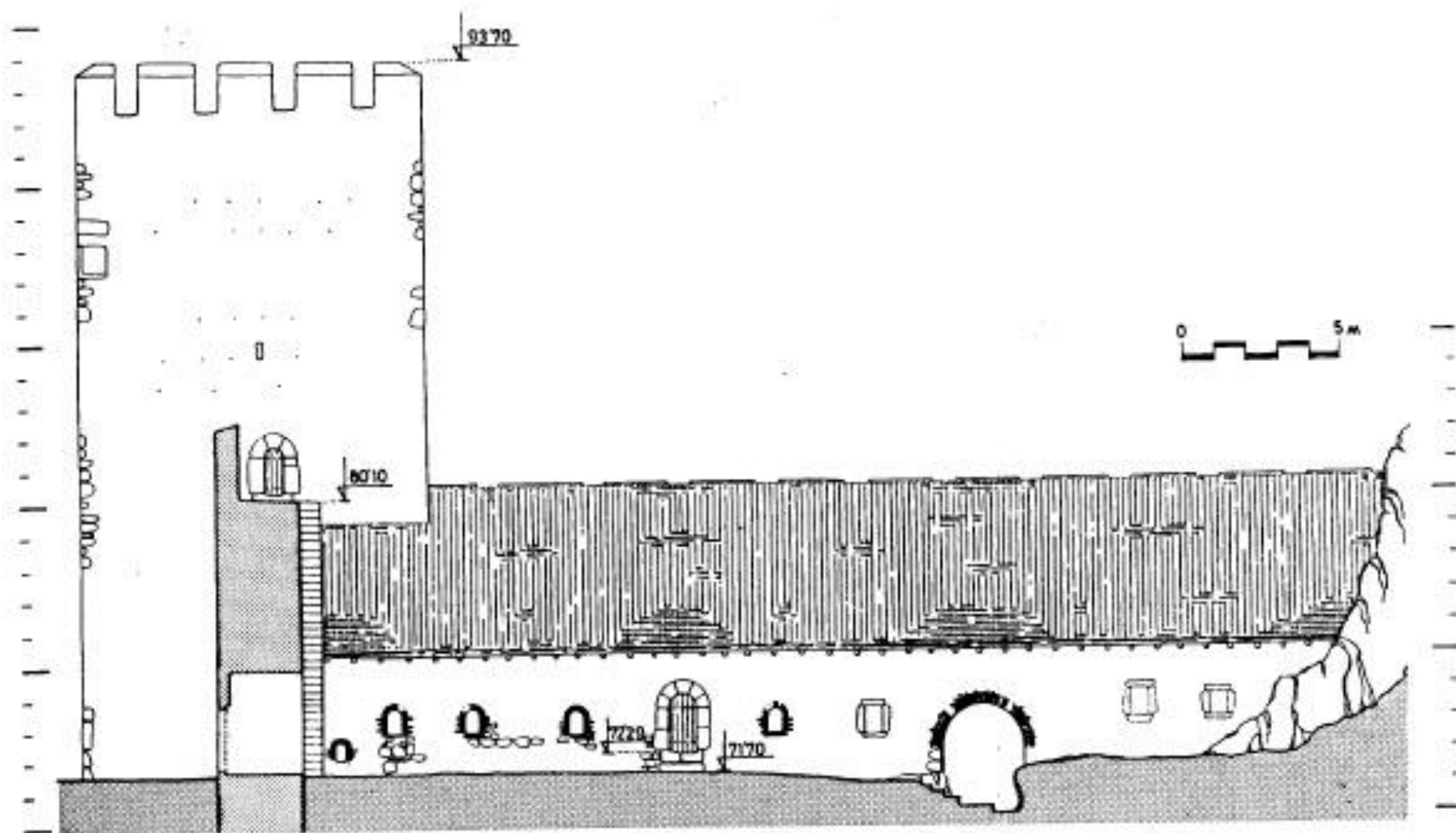
Других грађевинских материјала није било.

Зидови су, претпостављамо, били дерсовани. Само незнатне овако обрађене површине сачувале су се у тавану. Дерсовање је вршено кречним малтером, који је испуњавао све шупљине у лицу зида и у већој мери прелазио преко ивица камена. У таванском простору се виде и очувани трагови тамне црвене боје по овом малтеру, што наводи на закључак да је то можда остатак имитације опеке, рађене у декоративне сврхе. Оваква појава запажена је и на кули 6, тачније на парапету зубаца на шетној стази, где су се под дебелим наносом прашине јасно и добро сачували трагови боје.

ПАРАЛЕЛЕ И ЗАЈЕДНИЧКЕ ОДЛИКЕ ПАЛАТА

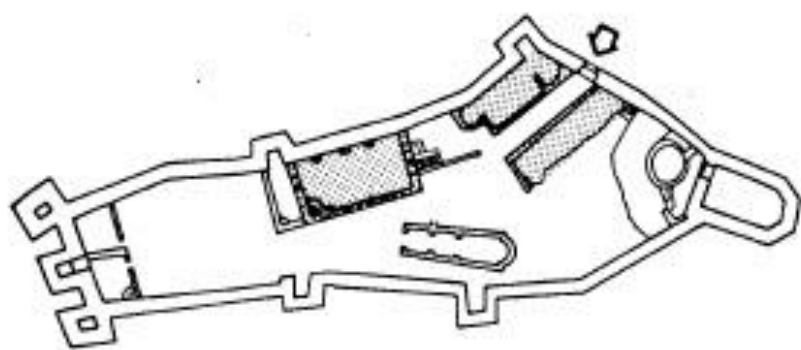
За проучавање палате Голубачког града од значаја су и паралелна истраживања остатака ових грађевина у другим утврђењима средњовековне Србије.

Једна од најпознатијих, а свакако и боље очуваних је палата у граду Магличу (сл. 17).

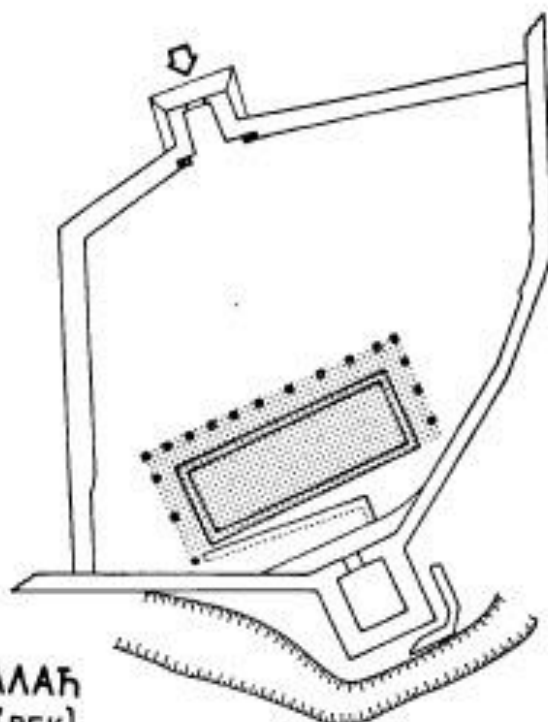

Сл. 16. Претпостављени унутрашњи изглед палате у Голубцу

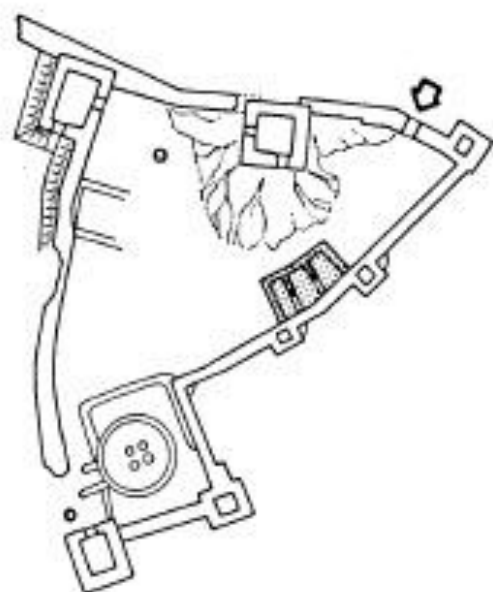
Fig. 16. Intérieur présumé du palais de Golubac

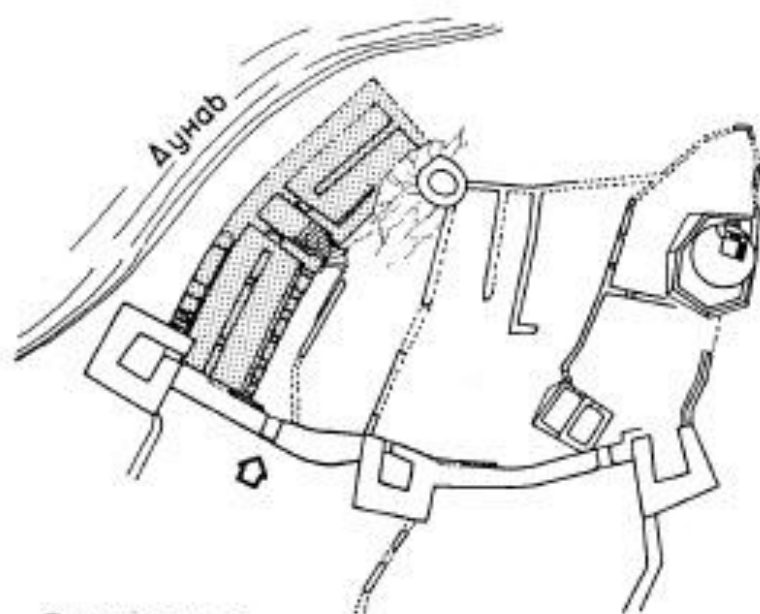
МАГЛИЧ (XIV ВЕК)

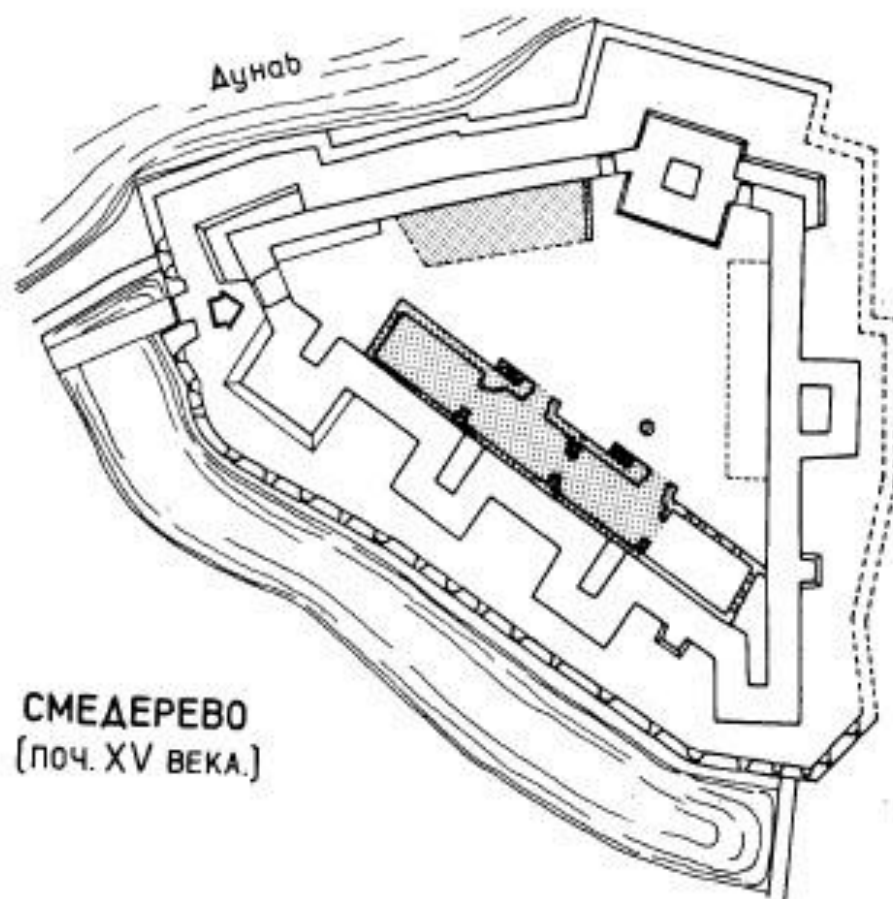
СТАЛАЋ
(XIV ВЕК)

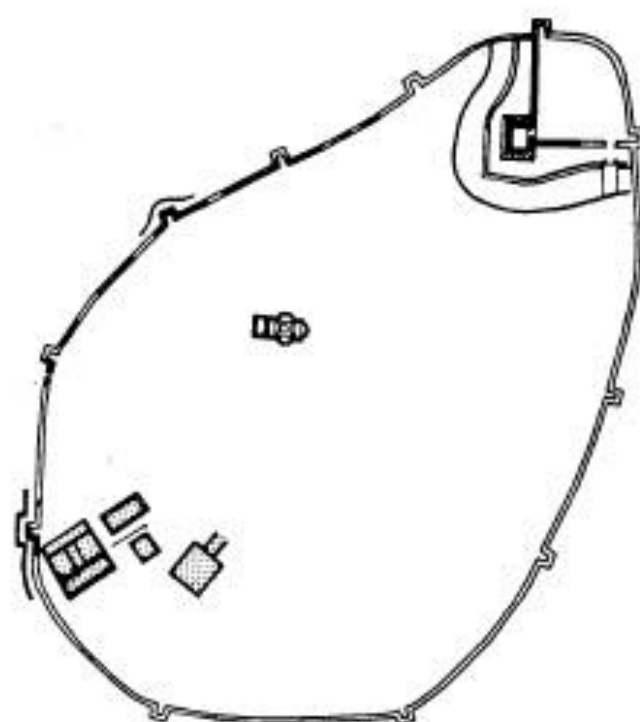
КОЗНИК (XIV / XV ВЕК)

ГОЛУБАЦ (XIV ВЕК)

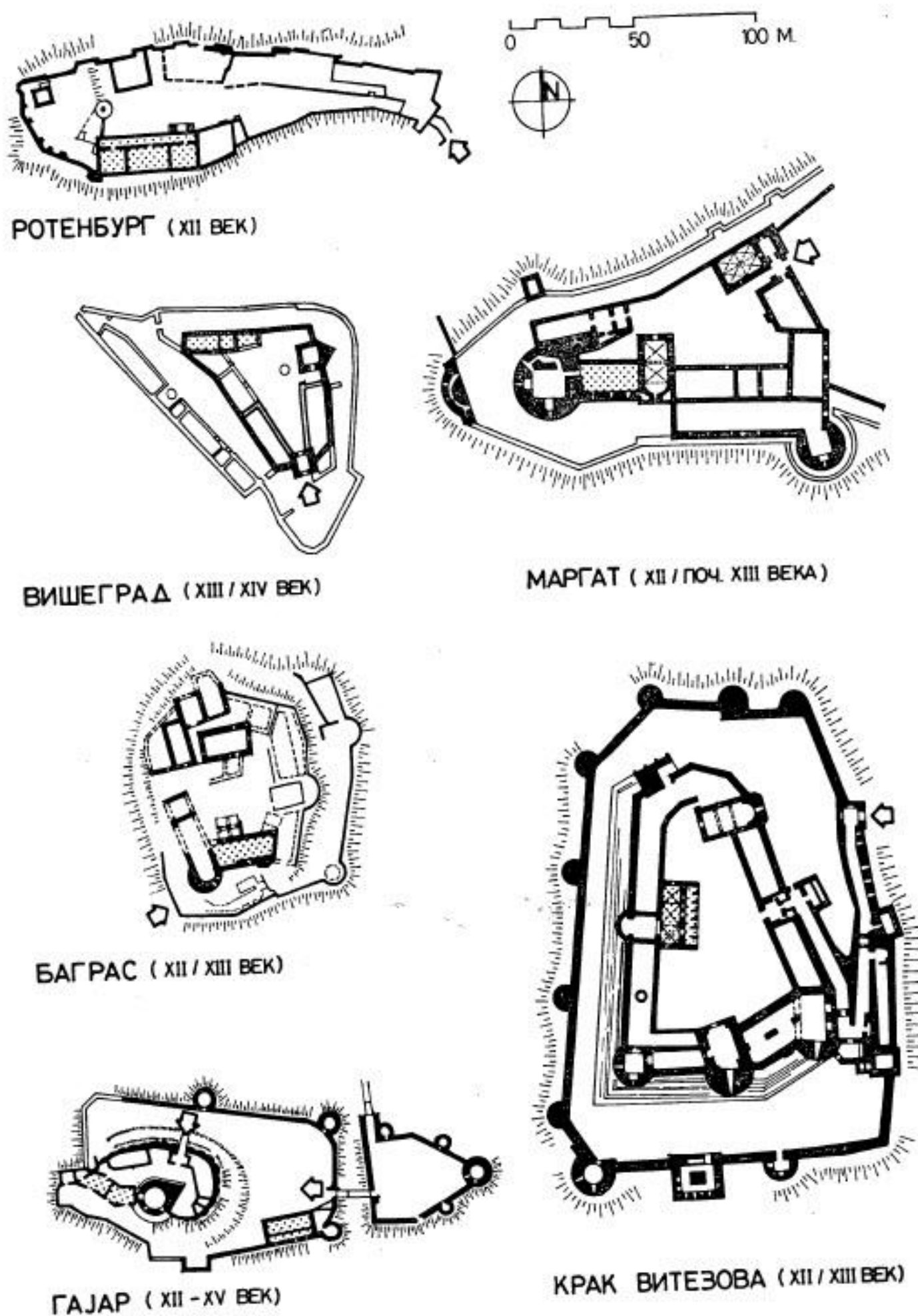
СМЕДЕРЕВО
(ПОЧ. XV ВЕКА.)

0 50 100 м
КРУШЕВАЦ
(XIV ВЕК.)

0 10 20 30 м

Сл. 18. Средњовековна утврђења са палатама на подручју Леванта и средње Европе

Fig. 18. Fortifications médiévales comprenant des palais dans les différentes régions du Levant et de l'Europe Centrale

Грађевина је подигнута у средишњем делу утврђења, уз његов северозападни беодем. Величина основе ове грађевине је 17,4x8,0 m, а у вертикалном плану је имала подрум, приземље и таван. У подрум се силазило каменим степеницама и улазило кроз врата, која су се налазила у североисточном зиду. Вероватно је ово некада био јединствен простор и служио је, претпостављамо, као остава, а можда и кухиња. Међуспратна конструкција над по-

друмом је била дрвена, а првобитна висина просторије износила је 4,25 m. У приземље се улазило кроз врата у југоисточном зиду, односно главној фасади. Улаз је централно постављен, а лево и десно од њега налазе се по два прозорска отвора. Претпостављамо да је овде била дворана, односно велика сала. Висина просторије је 4 m и над њом се налазила дрвена међуспратна конструкција. Грађевина се завршавала двоводним кровом,

о чему сведоче очувани остаци калканских зидова.²⁶

Приликом истраживачких радова пронађен је један темени „завршац“ лука преломљеног облика, па се сматра да је ова грађевина имала готичка обележја.²⁷

У каснијим периодима извршене су обимне грађевинске интервенције, којима је донекле измењен изглед палате (пиластри, увођење нове међуспратне конструкције и др).

Палата у Магличу приписује се архиепископу Данилу II (прва половина XIV века) и сматра се да је служила као његов стан, али и за јавне потребе — пријеме.²⁸ Чини нам се да архитектонски концепт грађевине не пружа могућност за становање, већ да је она служила искључиво за јавне потребе, а да су околне грађевине могле бити стамбеног карактера.

Неколико деценија касније настала је и палата у горњем граду Сталаћа. Археолошким истраживањима утврђено је да је Сталаћ саграђен последњих деценија XIV века и да је као утврђење живео до почетка друге деценије XV века.²⁹ У овом периоду је свакако сазидана и палата. Многи налази луксузне керамике сведоче о високом степену материјалне културе³⁰, а архитектонски остаци поменуте грађевине тумаче се као остаци властелинске палате.³¹

Грађевина је, што се ретко догађало, подигнута слободно у простору горњег утврђења, у непосредној близини донжонкуле (сл. 17). Величина основе је 30,4x11,3 m, и са три стране је имала дрвени трем широк 3 m. Дрвени стубови трема стоје у стопама квадратног облика, које су зидане опеком. Обимни зидови палате грађени су од ломљеног камена, а с обзиром да су очувани веома ниско, нема трагова прозора и врата. Претпостављамо да је главни улаз морао бити у северном зиду грађевине, те се преко дрвеног трема кроз врата у овом зиду улазило у приземље. Вероватно је над приземљем постојао и спрат, до кога се стизало степеницама у оквиру трема. У том случају на спрату је могла да буде велика сала, вероватно и стамбене просторије, док би у приземљу биле оставе и кухиња. Ово све остаје само у домену хипотезе.

Из истог периода је и тврђава Козник (сл. 17). Невелики простор горњег утврђења функционално је осмишљен за целовит програм и садржај (стамбене зграде, цистерна, црква), мада се на основу степена данашње истражености још увек не може говорити и о остацима палате. Могуће је да се она налазила у јужном сектору града, наспрам донжона.

Најпознатија средњовековна палата је у Смедереву, двору и владарском седишту Ђурђа Бранковића. Разматрање концепта и просторне организације садржаја могуће је захваљујући обављеним систематским археолошким и архитектонским истраживањима.³²

Унутар Малог града, као засебног фортификационог система, конципиран је програм двора у оквиру три грађевинске целине. Најзначајнија је грађевина уз севернидунавски бедем, правоугаоне основе са једном закошеном страном, величине 23x6 m. Имала је приземље и спрат, а на главној фасади је био дрвени трем. У нивоу спрата очуване су три прозорске нише, репрезентативне обраде, које су очигледно припадале дворани. Уз дворану је била и једна мања просторија, можда капела.³³ Претпостављамо да је онда приземље грађевине служило као остава за храну и пиће. Грађевина је подигнута у време изградње Малог града (1428—1430).

Уз јужни бедем се налазе остаци друге грађевине, величине 60x9 m, која се састоји од четири међусобно повезане просторије. Зиданим степеништима се излазило на спрат, од кога се није ништа сачувало. Претпостављамо да је распоред просторија био исти. У једној од њих постојала је зидана пећ или камин, о чему сведочи одговарајуће ојачање зидова у приземљу. Ова грађевина је подигнута после 1444. године, а претпоставља се да је била стан деспота и његове породице.³⁴ У том случају, на спрату су могле бити собе и мање дворане за приватне потребе (просторија са грејањем), а у приземљу оставе и помоћне просторије. Остале економске просторије могле су бити у трећој згради уз језавски бедем, где је касније, у XVIII веку, подигнута нова грађевина.

Концепција простора унутар смедеревског Малог града је резултат обимнијег програма и потреба, што је разумљиво, јер је у питању владарско седиште. Јавне функције — рези-

²⁶ И. Здравковић, *Истраживања и конзерваторски радови извршени на граду Магличу 1960. и 1961. године*, Зборник заштите споменика културе XIV (1963) 45—50; И. Здравковић, *Резултати конзерваторских испитивања и радова на граду Магличу у Ибарској клисури*, Зборник заштите споменика културе XV (1964) 70—71; С. Ђорђевић, *Маглич*, Рашка баштина 2 (1980) 330.

²⁷ И. Здравковић, *Резултати конзерваторских испитивања и радова на граду Магличу у Ибарској клисури*, 71.

²⁸ И. Здравковић, *исто*, 48; И. Здравковић, *Средњовековни градови у Србији*, Београд 1970, 111—112.

²⁹ Д. Минић, О. Вукадин, С. Ђорђевић, *Средњовековни град Сталаћ*, Рашка баштина 1 (1975) 193.

³⁰ *Исто*, 195.

³¹ Д. Минић, Р. Станић, О. Вукадин, С. Ђорђевић, *Средњовековни Сталаћ* (Каталог изложбе — Народни музеј Крушевац), Крушевац 1979, 6—7.

³² М. Поповић, *Смедеревска тврђава — Мали град*, Археолошки преглед 18 (1976) 115—120; М. Поповић, *Мали град — Смедеревска тврђава*, Археолошки преглед 19 (1977) 110—111.

³³ М. Popović, *La résidence du despote Đurađ Branković dans le châtelet de la forteresse de Smederevo*, Balcanoslavica 7 (1978) 105—106; М. Поповић, *Утврђења моравске Србије* (Свети кнез Лазар — Споменица о шестој стогодишњици косовског боја), 1989, 80.

³⁴ М. Popović, *La résidence*, 106—107.

денција — организоване су у оквиру посебне грађевинске целине (дворана), независно од приватних потреба становања (палата).

За разлику од анализираних примера у српским средњовековним градовима, сасвим је неуобичајена палата у крушевачком граду. Посматрајући одбрамбену концепцију Крушевца, очекивало би се да се двор кнеза Лазара налазио у унутрашњем утврђењу, као што је то у смедеревском Малом граду.³⁵ Насупрот томе, као комплекс двора утврђена је скупина зграда у великом утврђењу, југозападно од цркве Лазарице.³⁶ Она обухвата четири грађевине, од којих је највећа била вероватно палата (20x20 m), а ту су и једна стамбена зграда, помоћни објект и коњушница.

Нерешено питање хронологије изградње крушевачког града, и ових грађевина у њему, оставља истраживачима могућност различитих тумачења.³⁷

За нас је значајна чињеница да је резиденцијални комплекс настао пре изградње одбрамбених зидова. Свакако су опште прилике и несигурност утицале да се касније обезбеди одбрана овог комплекса (двора), па се приступило изградњи утврђења. Оваква потреба је несумњиво утицала на потоњи развој и изградњу утврђених градова у Србији и њихову просторну организацију и поделу.

Анализирани остаци архитектуре до сада познатих и истражених палата у градовима средњовековне Србије (прва половина XIV — прва половина XV века) пружају могућност да се изведу заједничке одлике ових грађевина. Може се закључити да их одликује, пре свега, брижљив избор локације, што је свакако резултат потреба за одбраном и већом безбедношћу. Палате су у већини случајева зидане у оквиру унутрашњег утврђења (Голубац, Сталаћ, Козник, Смедерево), и то у близини донжонкуле (Маглич, Сталаћ). Једини изузетак је палата у Крушевцу. Својим једноставним габаритом оне су углавном прислоњене уз одбрамбене зидове — бедеме — односно једном својом подужном страном улазе у фортификациони систем (Голубац, Маглич, вероватно Козник). Веома ретко се јављају као слободне грађевине, попут палате у Сталаћу.

Овакав избор и одлике локације, као и диспозиција простора, могу се уочити у многобројним примерима утврђења широм западне Европе и источног света (сл. 18). Познате палате у тврђавама Вартбург (XII век), Ротенбург (XII—XV век) и Минценберг, у Немачкој, имају управо описан положај.³⁸ Истоветне примере организације садржаја у палатама срећемо у Будиму³⁹, Вишеграду на Дунаву (XIII—XIV век)⁴⁰, и Диошђеру (XIV—XV век)⁴¹ у Мађарској, као и у многим другим утврђењима у средњој Европи.

Крсташка утврђења на Леванту, као врхунски домет фортификација насталих на византијским традицијама и западним војним до-

стигнућима, као што су Саон (рани XII век), Маргат (XII/почетак XIII века) у Либану и Крак витезова (XII/XIII век) у Сирији⁴², као и утврђења на територији данашње Турске — Баграс (XII/XIII век), Топраккале (XII/XIII век) и Корикос (XII/XIV век)⁴³ потврђују такође овакву просторну схему и архитектонску концепцију.

У свим наведеним примерима уочљива је чињеница да се уз палату обавезно појављују,

као комплементарни садржаји, капела или црква (Бодиам, Пијерфон, Баграс), цистерна или бунар, као и пратеће кухиње, остава и друге економске зграде. И ове зграде су лоциране уз оградне зидове — бедеме, те са палатом чине јединствен програм. У зависности од просторних могућности и конфигурације терена, овај програм може бити организован у оквиру једне веће грађевинске целине (Ротенбург, Вишеград), или као комплекс неколико појединачних зграда.

Када се јавља у оквиру једне грађевине, онда су ту обједињене јавне функције (сала — велика дворана), приватне потребе (собе — стамбене просторије) и пратеће функције (кухиња, остава, економске просторије). Грађевина је по правилу једноставног габарита, правоугаоног облика основе и има приземље и спрат. У приземљу су најчешће велика сала и пратећи садржаји, а на спрату собе, или су пак у приземљу кухиња и остава, а на спрату дворана и собе.

У великој дворани, која служи за јавне потребе и истиче резиденцијални карактер грађевине, налазе се декоративно обрађене прозорске нише и друге нише у зидовима, зидана ложишта и камини, балкони и еркери.⁴⁴

Оваква обележја палата свакако се односе и на анализираних примере ових грађевина у Србији.

Обрада фасада и декоративних елемената архитектуре је различитих стилских одлика, од византијских традиција на Истоку (полихромна обрада фасада, алтернација камена и опеке, следе аркаде, венци), до романичких и готичких обележја на Западу (засведени тремови, низови прозора и ниша, готички чипкасти украси)⁴⁵, зависно од сфере културних утицаја.

ПОРЕКЛО И МОГУЋА ХРОНОЛОГИЈА ПАЛАТЕ ГОЛУБАЧКОГ ГРАДА

Општи закључак о средњовековним палатама, њиховим архитектонским одликама и структуралном концепту у целини је применљив на анализираних остатке ове грађевине у Голубачком граду и недвосмислено је одређује као палату. Питање њеног порекла и времена изградње може се разматрати на основу познатих извора и прегледа историјских збивања, али имајући у виду могуће етапе развоја голубачког утврђења.

Чињеница да се Голубац, као изграђено утврђење, први пут помиње 1335. године⁴⁶ не подразумева његов укупан данашњи облик. Анализом одбрамбених простора и грађевинских веза између појединих делова града констатовано је да је тада могао да постоји само горњи простор унутрашњег утврђења.⁴⁷ Он је функционисао као засебна фортификациона целина, која је задовољавала све потребе одбране и смештаја посаде, а његова градња се стога може везати за прве деценије XIV века. Неправилне основе, са донжоном на највишој коти и отвореном четвороугаоном кулом 4, као и затвореном кулом 5, на чијем се спрату налази капела изразите оријентације исток—запад (олтарска ниша на истоку), овај простор одговара општој слици српског средњовековног града означеног као кастел на брегу, односно „кула”.⁴⁸ Изградња приобалног дела уследила је касније (сл. 4). Спуштање града на реку омогућило је контролу пловидбе, лакше снабдевање водом, погодна места за градњу палате и значајан простор за смештај посаде у шестоспратној четвороугаоној 6. кули.⁴⁹ Овим је постојеће утврђење проширено у јединствену фортификациону целину, са знатно побољшаним условима одбране.

Опште прихваћен став у науци је да се порекло Голубачког града везује за Угарску.⁵⁰ Међутим, елементи фортификације не иду у прилог тумачењу његовог угарског порекла. Утврђења у Угарској из XIII и XIV века су просторно мала, правилних основа, са карактеристичним затвореним четвороугаоним кулама које су у равни одбрамбених зидова.⁵¹ Појава истурених четвороугаоних кула у Угарској везује се за последње деценије XIV века.⁵² Насупрот томе, утврђења у Србији из XIII и с почетка XIV века карактерише неправилна основа, која прати конфигурацију терена, као и четвороугаоне отворене и истурене куле (Београд, Маглич).⁵³ Истраживања Београдске тврђаве показала су да је до почетка XIV века кастел на брегу проширен изградњом утврђеног западног подграђа све до Саве. Разлози за то су били у постојећој потреби да се појача одбрана кастела и да се побољша у случају напада са реке, као и да се обезбеди смештај многобројној посади.⁵⁴ Овакве грађевинске интервенције ради проширења града истоветно се могу пратити и у случају изградње голубачког приобалног дела унутрашњег утврђења.

Имајући у виду Све изнете чињенице, мислимо да архитектонски остаци голубачког

Малог града. Он сматра да је њихова градња претходила подизању бедема великог утврђења, на основу положаја грађевина и анализе техника градње (*Профана архитектура*, 26). По тумачењу М. Поповића, комплекс двора је претходио изградњи утврђења, а тек потом је унутар већ утврђеног простора настао Мали град (*Утврђења моравске Србије*, 79). Ово образлаже резултатима археолошких истраживања, карактеристикама и токовима развоја владарских резиденција и утврђених градова у средњовековној Србији. За нас је значајно да се палата у сваком случају није налазила у Малом граду.

³⁸ O. Piper, *Burgenkunde.*, Miinchen 1895, 199., 439—440, 441—442; K. Swoboda, *Römische und romanische Paläste*, Wien 1924, 200—247.

³⁹ L. Gerevich, *A Budai var feltarasa.*, Budapest 1966, 227—252; L. Gerevich, *The Art of Buda in the Middle Ages*, Budapest 1971, 84—85.

⁴⁰ H. Miklos, *Visegrád*, Budapest 1957, 21—25; I. Pusztai Schonerné, *Beszámoló a Visegrádi Fellegvárban készült rekonstrukciós Munkáról*, Múmlékvédelem XXVII, Budapest 1983, 225—241.

⁴¹ I. Czegléd, *A Diósgyőri var*, Budapest 1988, 120—123.

⁴² S. Toy, *A history of fortification from 3000 BC to AD 1700*, Melbourne—London—Toronto 1955, 94—96, 98—100.

⁴³ W. Meyer, *Burgen in ehemaligen Königreich Kleinarmenien in Kilikien*, Bulletin IBI 32 (1973) 27—29.

⁴⁴ O. Piper, *нав. дело*, 482—484; B. Davison, *Castles*, London 1979, 141—145.

⁴⁵ S. Toy, *нав. дело*, 99; R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture* (Penguin Books), 1975, 473—474.

⁴⁶ С. Ћирковић, *Голубац у средњем веку*, Пожаревац 1968, 7, и нап. 1, где се позива на *Codediplomaticus andegavensis III*, Budapest 1883, 401—403.

⁴⁷ Г. Симић, *Голубачки град*, Старица XXXIII—XXXIV (1984) 79. Упореди Н. Катанић, *Фазе изградње Голубачког града*, Саопштења IX (1987) 181—196.

⁴⁸ J. Kalić, *Was verstand man in den mittelalterliche serbischen Städten unter „kula“*, Balcanoslavica 7 (1978) 15—23; М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд 1982, 63; М. Поповић, *Утврђења моравске Србије*, 73.

⁴⁹ Г. Симић, *Голубачки град — истраживачкоконзерваторски радови*, 73—75; Г. Симић, *Голубачки град — истраживачки и конзерваторски радови у 1985. години*, Гласник Друштва конзерватора Србије 10 (1986) 71—72.

⁵⁰ С. Ћирковић, *исто*. На основу тумачења повеље издате за властелина Николу Банфија, који је 1335. боравио у Голупцу („in quodam castro regio Galambok nominato in confinibus regni Serviae constituto”), закључено је да се у граду тада налазила угарска посада, те да је био под влашћу Угра. Чини се да се може прихватити као реална претпоставка да је тада (најмање) било изграђено горње утврђење, и то свакако пре 1335, односно првих деценија XIV века.

⁵¹ L. Gerô, *Castles in Hungary*, Budapest 1969, 23—26; I. Genthon, *Kunstdenkmäler in Ungarn — Burg Diosgyor*, Budapest 1981, 407—409; I. Czegléd, *исво*.

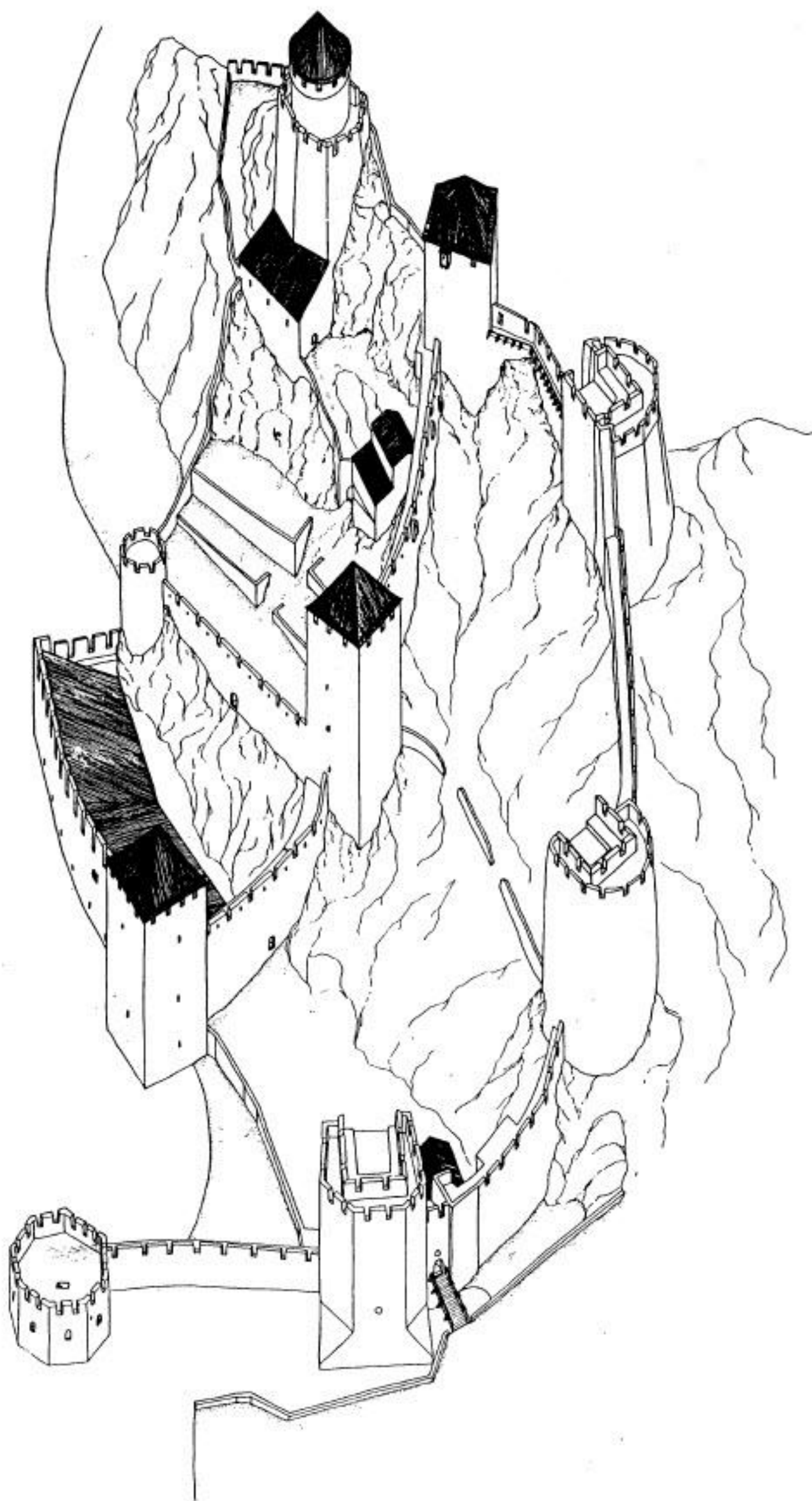
⁵² L. Gerô, *нав. дело*, 27; I. Genthon, *нав. дело*, 408; М. Поповић, *Београдска тврђава*, 64; L. Gerô, *Die charakterischen Epochen des Burgenbaues*, Bulletin IBI 28 (1976) 16—19.

⁵³ М. Поповић, *исто*; М. Popović, *Defensive Systems in the Eastern Part of Yugoslavia in the Middle Ages*, Balcanoslavica 11—12 (1984—1985) 11—32.

⁵⁴ М. Поповић, *Београдска тврђава*, 61—64.

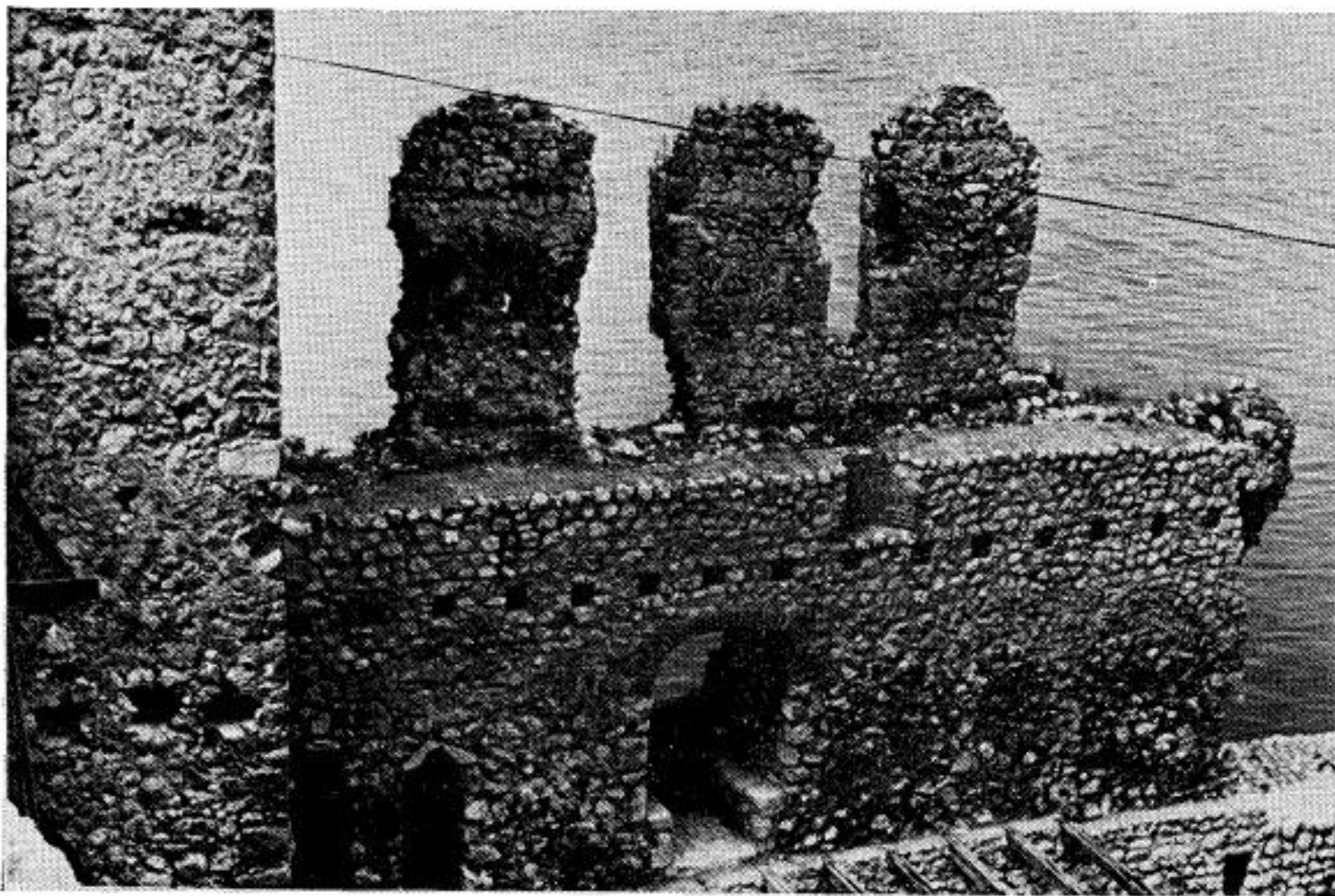
³⁵ Б. Бошковић, *Место Крушевца у систему утврђених градова средњовековне Србије*, Старица XXX (1980) 10 и нап. 12.

³³ М. Козачевић, *Профана архитектура средњовековног Крушевца — резултати досадашњих истраживања*, Старица XXX (1980) 15, 18, 25—26; М. Поповић, *Утврђења моравске Србије*, 79. ³⁷ Према тумачењу М. Ковачевића, ове грађевине су истовремене са донжонкулом и бедемима

Сл. 19. Могући изглед Голубачког града у XV веку (цртеж арх. Д. Тодоровића, према замисли аутора)

Fig. 19. Aspect probable de la forteresse de Golubac au XVe siècle (dessin de l'architecte D. Todorović, selon la conception de l'auteur de la présente étude)

Сл. 20. Садашњи изглед палате у Голупцу, после изведених рестаураторских радова

Fig. 20. Aspect actuel du palais de Golubac, après les travaux de restauration

горњег града и приобалног простора са палатом пре свега указују на српску средњовековну фортификацију (сл. 19).

Одређивање приближних временских оквира изградње приобалног простора и палате отежава то што су подаци у историјским изворима малобројни и оскудни, као и чињеница да је утврђење, према садашњим сазнањима, било под угарском влашћу од 1335. па све до смрти цара Душана 1355. године.⁵⁵ Зато се и намеће питање ко је и када саградио палату у Голупцу.

Познато је да је краљ Душан још 1335. настојао да регулише северне границе своје државе, које је често угрожавао угарски краљ Роберт сталним упадима и пљачкама, који су се наставили и касније, 1338. године.⁵⁶ Како се из историјских извора види, у Голупцу је 1335, 1337, и 1347. године била угарска посада, па и смрт цара Душана дочекује као угарска тврђава.⁵⁷ Онда је мало вероватно да су га Срби држали макар кратко током прве половине XIV века и да је тада могло доћи до обимнијих грађевинских интервенција.

Међутим, почетак друге половине XIV века не доноси готово никакве податке о Голупцу. Познато је да су околне територије, Браничево и Кучево, биле под српском влашћу и да се на овим просторима осамосталила властелинска породица Растислалића ;који су као угарски вазали држали територију између Угарске и области кнеза Лазара. Последњег господара из ове породице Радича Бранковића протерао је кнез Лазар из браничевске области 1379. године.⁵⁸ На жалост, кроз све те деценије Голубац се уопште не помиње. Међутим, један извор,

датован између 1382. и 1389. године, пружа извесне податке о голубачкој тврђави. То је извештај ондашњег ковинског кастелана Доминика писан бану северинске бановине, у коме се говори да су кнез Лазар и његови људи напали Голубац.⁵⁹ Иако се о исходу опсаде ништа не говори, одређени наводи привлаче нашу пажњу. У извештају се каже да је град нападнут опсадним справама, и то доњи и горњи део града, као и да је јако оштећен. Помињање доњег и горњег (дела) града иницира претпоставку да је тада могао бити изграђен приобални део.

Даља збивања око Голупца нису, на жалост, позната. Неизвесно је да ли је у овој опсади прешао под српску управу, као што је неизвесна и његова судбина после Косовског боја. Мишљења о томе су потпуно опречна. По једном тумачењу, Турци су увели своје посаде у све граничне тврђаве, па и у Голубац⁶⁰, а по

⁵⁵ С. Ћирковић, *нав. дело*, 7—8.

⁵⁶ *Историја српског народа*, I, Београд 1981, 514—515.

⁵⁷ С. Ћирковић, *исто*, и нап. 1, 4 и 6, у којима се позива на *Codex diplomaticus andegavensis* III, 401—402, и *Codex diplomaticus andegavensis* V, 97.

⁵⁸ С. Ћирковић, *нав. дело*, 8—9; *Историја српског народа*, II, Београд 1982, 41.

⁵⁹ С. Ћирковић, *нав. дело*, 9, и нап. 8. Овај извештај је објављен у *Историји града Темишвара и Тамишке жупаније (Oklevelek Temesvármagy és Temesvárvaros történetéhez, ed. Pesty F. — Ortway T., Pozsony 1896, 299)*. Како је реч о веома реткој књизи и како је извештај написан на лошем латинском језику, С. Ћирковић га је објавио у целини, те смо били у прилици да користимо текст у оригиналу.

⁶⁰ С. Ћирковић, *нав. дело*, 10—11.

другом су Срби уз помоћ Турака, вероватно, повратили утврђења која је угарски краљ раније освојио.⁶¹ Сигурно је да је краљ Жигмунд почетком последње деценије XIV века опседао Голубац, али га није заузео.⁶² Некако у то време тврђава је свакако прешла под српску власт и претпоставља се да је то могло бити око 1402. године. Са сигурношћу се зна да је у првој деценији XV века у њој била српска посада и да је 1410. у тврђави боравио деспот Стефан Лазаревић. Враћајући се после ангорске битке бродовима преко Црног мора и Влашке, на тло своје земље ступио је у Голупцу, крајем јула или почетком августа 1410. године⁶³ Тако је Србија коначно учврстила своју границу на обали Дунава, а Голубац је остао под њеном управом до деспотове смрти.

У оваквим историјским околностима треба сагледати разлоге, потребу и могуће време додатног утврђивања Голупца и изградње приобалног дела. Разлога за то је било много почетком XV века. Притисак Турака на југу земље постајао је све јачи, па су погранични предели на северу, надомак Панонске низије, добили на важности. Деспот Стефан је преместио управно седиште земље у Београд, а у таквој ситуацији значај Голупца за деспотовину био је огроман. Да би коначно овладао Дунавом, деспот је, претпостављамо, извршио додатно утврђивање Голубачког града спуштањем тврђаве на реку. Чини нам се да је изградња приобалног дела и палате била у првој деценији XV века, а да су одмах затим настављени радови на изградњи спољних утврђења. Овако побољшана и учвршћена одбрана Голупца омогућила је и каснију изградњу нове престонице на Дунаву, у Смедереву (1428—1430).

Морамо истаћи да су овакви фортификациони системи са просторним поделама примењивани у Србији током XIV века, што у случају Голубачког града није много вероватно и оправдано. Не искључује се могућност да је приобални део постојао, али можда само као простор утврђен палисадама. Могуће је да су чак палата и приобални простор (најраније) саграђени између седме и последње деценије XIV века, али то за сада не могу да поткрепе историјски извори.

Анализирани остаци голубачке палате показују да је то била веома значајна и монументална грађевина, како по величини и архитектонској обради, тако и по опремљености просторија. Аналогни примери истих грађевина потврђују да она, као ни друге очуване палате средњовековне Србије, није заостајала у архитектонском смислу за оновременим грађевинским достигнућима и стандардима Европе. Непотпуна археолошка истраженост не дозвољава могућност сагледавања њених стилских обележја, али су се њени првобитни облици ипак могли сагледати, што је и био циљ овог рада (сл. 20).

Ипак, многа питања су остала отворена. Само даља детаљна и брижљива археолошка и архитектонска истраживања омогућиће њихово разрешење. Од изузетног значаја би била и истраживања историјских извора, која могу да потврде или оповргну изнете тезе у овом раду.

⁶¹ *Историја српског народа*, II, 48.

⁶² Исто.

⁶³ *Историја српског народа* II, 72.

Le palais de la forteresse de Golubac

GORDANA SIMIĆ

Le palais de la forteresse de Golubac se range parmi les palais plus ou moins bien conservés au sein des fortifications militaires de Serbie. Son importance est due aux données qu'il offre pour la reconstitution de ses formes primitives, mais elle est due aussi à ses dimensions et au traitement de ses éléments architectoniques.

Le palais se trouve dans la partie qui s'étend le long de la rive du Danube et qui comprend des fortifications intérieures. C'est une construction rectangulaire aux côtés longitudinaux légèrement courbés, dont le périmètre est de 43,40 m sur 13,8 m. Le palais comportait une cave, un rezdechaussée et un grenier. La cave était divisée par des parois en trois locaux où l'on conservait probablement la nourriture et les boissons. L'espace était dis-

posé de la même manière au rezdechaussée où dans la partie méridionale, se trouvait une grande salle et, dans la partie septentrionale, selon toute apparence, l'appartement du commandant de la forteresse. L'entrée principale du palais était assurée par le portail, ménagé au centre de la façade, si bien qu'il donnait accès à la grande salle, d'où l'on pénétrait dans les autres locaux du rezdechaussée. La salle était longue de 19,22 m et large de 9,44 m. Elle comportait deux niches munies de fenêtres, des lieux d'aisances et un passage de maçonnerie menant à la tour 6. La salle était éclairée aussi par cinq baies de fenêtres percées dans le mur de la façade qui donnait sur l'intérieur de la forteresse. Le grenier était destiné aux défenses et il comportait un chemin de ronde garni de créneaux.

La construction entre les étages était constituée de poutres de chêne massives. L'auteur suppose qu'au rez-dechaussée il existait des colonnes de bois qui supportaient les solives et les lattes du plafond. Le palais était bâti avec des pierres concassées, grossièrement polies; seuls les montants et les arcs du portail étaient faits de pièces de grès poli.

Des palais similaires existaient dans les forteresses médiévales serbes de Maglič (première moitié du XIVe siècle), à Stalać (XIVe—XVe siècles), à Koznik (XIVe—XVe siècles), à Smederevo (première moitié du XVe siècle) et à Kruševac (fin du XIVe siècle). Toutes ces constructions présentent une forme simple, comportant pour la plupart un rez-dechaussée et un étage ou bien une cave et un rez-dechaussée. Elles comprenaient une grande salle, des locaux d'habitation avec tout ce qui accompagnait nécessairement ceux-ci (cuisines, offices etc.). Ce programme était identique à celui des palais de l'Europe centrale (Allemagne, Hongrie), ainsi

qu'à celui des palais du Levant (Syrie, Liban) et de l'Asie Mineure (Turquie).

Le palais de la forteresse de Golubac n'a pas encore été systématiquement exploré du point de vue archéologique. Ce qui rend difficile sa datation, ce sont aussi les maigres informations fournies par les sources historiques. Suivant les résultats obtenus dans explorations effectuées jusqu'ici et sur la base de l'analyse du corpus architectonique de l'ouvrage, l'auteur suppose que ce palais peut être situé dans la première décennie du XVe siècle, époque où ce territoire se trouvait sous la domination du despote Etienne Lazarević. (La situation en Serbie après la bataille de Kosovo (1389) et la poussée des Turcs dans le Sud du pays obligeaient le despote à consolider les frontières septentrionales de son État. A cet effet les fortifications de la forteresse de Golubac furent munies d'ouvrages de défense supplémentaires et leur surface fut étendue jusqu'à la rive droite du Danube: c'est dans cette partie de la forteresse que fut construit le palais dont il a été question ici.